

Economisch-Statistische Berichten

Waterleiding en leidingwater

★

Dr Mr N. H. Wiarda

Vergoeding van schade door overstroming
overheidstaak?

★

Drs P. W. Seton

De tarievenoorlogen in het lijnbedrijf der
zeescheepvaart

★

Drs R. A. de Widt

De mechanisatie van de Nederlandse
landbouw

★

R. P. Simons Cohen

De bijeenkomsten van E.G.K.S. en
Raad van Europa

★

Drs J. G. Kleve

Het huidige valutatekort van Denemarken

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

40e JAARGANG

No 1966

WOENSDAG 16 FEBRUARI 1955

1806 1805

KAS-ASSOCIATIE N.V.

SPUISTRAAT 172

AMSTERDAM

Open bewaring van effecten
en schatkistpapier

BETALEN • BEWAREN • BEHEREN

vacatures

Door Organisatie-afdeling van groot accountants-kantoor wordt gevraagd:

een Economisch en statistisch geschoold medewerker met enige ervaring in administratieve organisatie.

Geboden wordt een afwisselende werkring met goede perspectieven voor een dynamische geest.

Brieven met volledige inlichtingen, onder no. E.S.B. 7-2, bureau van dit blad.

**N.V. PHILIPS'
GLOEILAMPENFABRIEKEN
EINDHOVEN**

Voor de Centrale Administratie van het Philips Concern wordt gezocht een

statisticus

die als adviseur van Directie en Stafffunctionarissen de statistische verwerking der bedrijfseconomische gegevens zal coördineren en activeren.

De voor deze functie noodzakelijke statistische kennis zal - verworven door breed en grondige ervaring op dit terrein - veelzijdiger moeten zijn dan door de bestaande opleidingen kan worden verkregen.

Bedrijfseconomen - al dan niet academisch gevormd - wordt verzocht in hun sollicitatie een duidelijk beeld te geven van hun ervaring.

Brieven kunnen worden gezonden aan de afdeling Personeelzaken, Willemstraat 20, Eindhoven, onder ESB 5533.

R. Mees & Zoonen*Bankiers en
Assurantie-makelaars***Rotterdam***Amsterdam - 's-Gravenhage
Delft - Schiedam - Vlaardingen**beschikbare krachten***U zoekt toch al lang**een **JONG ACADEMICUS**, 24 jaar economisch en juridisch geschoold, met goed organisatievermogen en enige jaren praktijkervaring, die zich in een andere, hem passende, betrekking, waar hij zich ten volle kan ontplooiën, door hard werken een goede positie wil veroveren? Waagt U er dan een briefje aan, onder no. ESB 7-1, Bureau v. d. blad, Postbus 42, Schiedam**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.*Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam.*Redactie-adres voor België: *Dr J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.*Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f 29,-, overige landen f 31,- per jaar. Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.*

Losse nummers 75 cts.

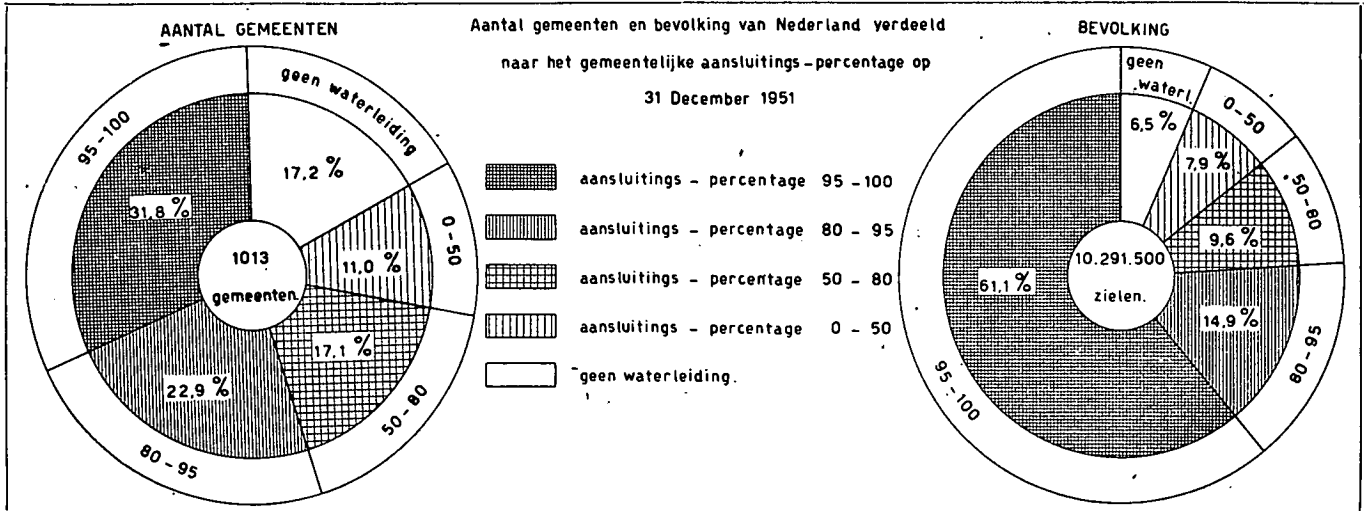
Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor *Westzeedijk, Rotterdam-W.*Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).*Advertentie-tarief *f 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.**Adverteer regelmatig*

Waterleiding en leidingwater

Hygiëne, bevolkingstoename en industrialisatie hebben leidingwater tot een belangrijk economisch goed gemaakt. Was de voorziening met zuiver water eerst een lokaal probleem, dikwijls aan de afzonderlijke huishoudingen overgelaten, thans worden hoge eisen gesteld aan de waterleidingbedrijven, niet alleen wat de leveren hoeveelheid water maar ook wat de hoedanigheid er van betreft. Een beeld van wat ons land op het gebied van de drinkwatervoorziening presteert, verschaffen de „Statistische Overzichten der Waterleidingen in Nederland”¹⁾. Deze overzichten bevatten cijfers over de verbreiding van de waterleiding, het verbruik van leidingwater en voorts gegevens over de productie- en distributiebedrijven.

Uit het onlangs verschenen Statistisch Overzicht over de jaren 1950 en 1951 blijkt, dat niet minder dan 839 van

De behoefte aan waterleiding neemt voortdurend toe, waarbij de drie componenten: waterbeschaving, bevolkingsaanwas en industrieel verbruik, een niet nader geanalyseerde betekenis hebben. Sedert 1939 is het totale verbruik gestegen met ruim 47 pCt; het bedroeg in 1951 ca 336 mln m³ (het nog niet gepubliceerde cijfer voor 1953 is ca 367 mln m³). Het gemiddeld verbruik per aangesloten woning bedroeg 167,2 m³, d.i. 38,4 m³ per hoofd van de bevolking wonende in aangesloten woningen. De waterlevering bracht in 1951 f 58,3 mln op (voor 1953 vernamen wij een opbrengstcijfer van ca f 70,7 mln); de gemiddelde opbrengst per 1.000 liter afgeleverd water was ongeveer 18 cent (de twee uitersten waren de provincies Utrecht: 15,4 cent en Zeeland: 28,9 cent), d.i. gemiddeld per aangesloten woning ongeveer f 30.

de 1.013 gemeenten, die ons land eind December 1951 telde, waterleiding hadden. De woningvoorraad bestond op dat tijdstip uit 2.319.784 woningen; hiervan was ca 84 pCt op de waterleiding aangesloten. Bezieet men de aansluitingspercentages voor de provincies, dan valt op dat in Drente nog niet de helft der woningen waterleiding heeft (38,9 pCt); Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht daarentegen hebben een zeer hoog percentage (resp. 98,9; 98,8 en 92,1 pCt). In bovenstaande cirkeldiagrammen is het aantal gemeenten en de bevolking verdeeld naar het gemeentelijke aansluitingspercentage. Er blijkt uit, welke grote invloed de groep van 95-100 pCt heeft.

Tracht men de watervoorziening van ons land te vergelijken met die van andere Westeuropese landen, dan stuit men op gebrek aan daarvoor geschikte en voldoende betrouwbare gegevens. De volgende ons van bevoegde zijde welwillend verstrekte cijfers, die voor enkele landen een ruwe schatting weergeven van het woningpercentage dat in 1953 op de waterleiding was aangesloten, geven echter een globale indruk: Engeland en Wales 95 pCt, Luxemburg 95 pCt, Denemarken 66 pCt, West-Duitsland 66 pCt, België 60 pCt, Frankrijk 59 pCt. Stelt men hiernaast voor Nederland het eerder genoemde percentage van ongeveer 84, dat ook voor 1953 kan worden aangehouden, dan zien wij dat ons land geen slecht figuur slaat.

¹⁾ Uitgegeven door de Vereniging van Exploitanten van Waterbedrijven in Nederland.

d. w.

INHOUD

Blz.	Blz.		
Waterleiding en leidingwater, door Drs A. de Wit	123	Het huidige valutatekort van Denemarken, door Drs J. G. Kleve	133
Vergoeding van schade door overstrooming overheidstaak? door Dr Mr N. H. Wiarda	125	Bedrijfseconomische notities: De Spaarbank te Rotterdam, door Drs J. C. Brezet	135
De tarievenoorlogen in het lijnbedrijf der zeescheepvaart, door Drs P. W. Seton	127	Boekbespreking: „The Economic Development of Mexico”; „The Economic Development of British Guiana”, bespr. door H. Linnemann	137
De mechanisatie van de Nederlandse landbouw, door Drs R. A. de Widt	129	Geld- en kapitaalmarkt, door Drs J. C. Brezet	138
De bijeenkomsten van E.G.K.S. en Raad van Europa, door R. P. Simons Cohen	132	Recente economische publicaties	139

COMMISSIE VAN REDACTIE: C. van den Berg; Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries. Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK

Dr Mr N. H. WIARDA, Vergoeding van schade door overstroming overheidstaak?

Regering en Nationaal Rampenfonds kwamen na de stormvloed van 23 op 24 December jl. voor de noodzaak te staan duidelijk stelling te nemen ten opzichte van de door deze overstromingen aangerichte schade. De Regering gaf te kennen, dat zij de in 1953 getroffen vergoedingsregelingen een eenmalig karakter wenste te geven. In tegenstelling hiermee nam het Bestuur van het Nationaal Rampenfonds de veroorzaakte huisraadschade voor zijn rekening. Het door de Regering gehanteerde criterium of er sprake is van een nationale ramp lijkt schrijver weinig bruikbaar. Men zal zich principieel dienen te bezinnen op de taak, die de Overheid t.o.v. stormvloed en overstromingen in het algemeen heeft en niet heeft. Wat betreft de preventieve taak meent schrijver, dat het treffen van beschermende maatregelen tegen het opdringende water een taak voor de centrale Overheid vormt in zoverre het om waterkeringen gaat, die voor die beveiliging van essentieel belang zijn, en dat particulieren, wier belangen als gevolg van een bepaald systeem van beveiliging worden opgeofferd, van overheidswege worden schadeloosgesteld. De repressieve taak zou de Overheid bijv. kunnen uitvoeren door een stichting of een publiekrechtelijk of semi-publiekrechtelijk orgaan op te richten met tot taak als verzekeraar van watersnoodschade op te treden; een andere oplossing is, dat particuliere verzekeringsinstellingen zich hiertoe bereid verklaren, mits de Overheid genegen is als herverzekeraar op te treden of het ontbrekende à fonds perdu bij te passen.

Drs P. W. SETON, De tarievenoorlogen in het lijnbedrijf der zeescheepvaart.

In de laatste jaren is het wapengekletter van de met elkander in tarievenoorlogen verwikkelde rederijen bijna niet verstomd. Gedurende 1953 woedde een hevig conflict op de Noordelijke Atlantische Oceaan, waar de „Continental North Atlantic Westbound Freight Conference” de orde in het verkeer handhaaft. Schrijver schetst het verloop van deze strijd, welke leidde tot het verlaten van de „conference” door vier maatschappijen. In October 1953 werd de vrede voorlopig getekend en op 1 Januari 1954 zag de nieuwe „conference”, versterkt met een Noorse en twee Duitse maatschappijen, het licht. Onder de huidige structuur van de wereldscheepvaart zal het volgens schr. zeer moeilijk zijn, dergelijke ongezonde conflicten te vermijden.

Drs R. A. DE WIDT, De mechanisatie van de Nederlandse landbouw.

De mechanisatie van de landbouw is in de jaren na 1945 in zeer snel tempo voortgeschreden. Zo steeg het aantal trekkers van ongeveer 2.500 na afloop van de oorlog tot ongeveer 35.000 in de tweede helft van 1954. Dit hoge tempo van de landbouwmechanisatie komt ook in de import tot uitdrukking. Wat de landen van herkomst van landbouwmachines betreft kan worden opgemerkt, dat Amerika en Engeland de eerste jaren een overheersende positie innamen. Momenteel heeft (West) Duitsland zijn belangrijke positie van de jaren vóór de oorlog herwonnen. Verder heeft zich een vrij belangrijke eigen landbouwwerktuigenindustrie ontwikkeld. Schrijver gaat het verband na tussen het krappe arbeidsaanbod en de mechanisatie in de landbouw.

R. P. SIMON COHEN, De bijeenkomsten van E.G.K.S. en Raad van Europa.

In de recente bijeenkomst van de Gemeenschappelijke Vergadering van de E.G.K.S. zijn de drie gewraakte kartels op de kolenmarkt onderwerp geweest van menige parlementaire aanval. Het daarop volgende politieke debat liet verder nauwelijks ruimte voor gedegen economische beschouwingen, terwijl toch de uiteenzetting van de Hoge Autoriteit over „De Toestand van de Gemeenschap” daar alle stof voor bood. Schrijver geeft aan de hand van dit rapport een overzicht van de ontwikkeling, welke de dekking van energiebehoeften in de Gemeenschap vertoont, en welk aandeel daarvan met steenkolen wordt gedekt. Een daling van de kolenprijzen is slechts mogelijk als de kolen zo rationeel mogelijk worden gewonnen.

Drs J. G. KLEVE, Het huidige valutatekort van Denemarken.

Sinds het begin van het vorige jaar is de goud- en deviezenreserve bij de nationale bank van Denemarken snel geslonken en zelfs tot ver beneden nul gedaald. In het algemeen zijn het afgelopen jaar de deviezenreserves der zwakke valutalanden juist toegenomen. Schrijver schetst de ontwikkeling van de ruilvoet, de uitvoer en de invoer naar samenstelling en de geldschepping van het Rijk. Hij komt tot de conclusie, dat de invoer in 1954 sterk toenam door de vrees voor devaluatie en prijsstijging. Tevens nam de invoer toe door een stijging van de koopkracht en opheffing van invoerbepalingen.

— SOMMAIRE —

Dr Mr N. H. WIARDA, Est-ce que c'est le devoir des autorités de payer des indemnités pour les dégâts occasionnés par les inondations?

La différence d'attitude prise par le Gouvernement et le Nationaal Rampenfonds en ce qui concerne la question de l'indemnisation des dégâts occasionnés par les inondations, donne à l'auteur l'occasion d'émettre des réflexions sur les devoirs qui incombent à l'autorité en cette matière.

Drs P. W. SETON, La guerre des tarifs dans les lignes de navigation.

L'auteur décrit la guerre des tarifs qui sévit en 1953 dans la partie Nord de l'Océan Atlantique. Dans les circonstances actuelles il ne s'attend pas à ce que de tels conflits puissent être évités.

Drs R. A. DE WIDT. La mécanisation de l'agriculture néerlandaise.

L'auteur dépeint le grand développement survenu depuis la guerre dans la mécanisation de l'agriculture aux Pays-Bas.

R. P. SIMONS COHEN, La réunion de la Communauté Européenne Charbon-Acier et le Conseil de l'Europe.

L'auteur donne un compte rendu des pourparlers qui ont lieu lors de la dernière assemblée de la Communauté Européenne Charbon-Acier et le Conseil de l'Europe.

Drs J. G. KLEVE, Le manque de devises au Danemark.

Le manque de devises au Danemark est décrit par l'auteur comme étant un résultat de l'augmentation croissante des importations.

Vergoeding van schade door overstroming overheidstaak?

Toen de stormvloed van 23 op 24 December jl. het water, nog geen twee jaar na de grote ramp, andermaal tot grote hoogte opdreef en de land, hier en daar met doorbreking van de dijken, op tal van plaatsen deed overstromen, kwam de Regering en Nationaal Rampenfonds, als logische consequentie van het door haar tegenover de watersnood van 1953 ingenomen standpunt, voor de noodzaak te staan duidelijk stelling te nemen ten opzichte van de door deze overstromingen aangerichte schade. Moest deze schade van overheidswege en, voor zover zij in de persoonlijke sfeer was geleden, met de gelden van het Nationaal Rampenfonds worden vergoed of niet?

Standpunt Regering en Nationaal Rampenfonds verschillend.

De Regering meende van niet. Slechts in zoverre als de overstroming was te zien als een gevolg van de grote ramp in 1953, doordat de dijken nog niet of onvoldoende waren hersteld, maakte zij, althans wat het herstel van de waterkeringen zelf betreft, een uitzondering, welke overigens, gezien haar natuurlijke bestemming als opvangbassin bij hoge waterstanden, niet gold voor de Brabantse Biesbosch. Daarmee gaf de Regering duidelijk te kennen, dat zij de bij de Wet op de Watersnoodschade 1953 (Staatsblad 1953, no 661) en de Wet Financiering Stormvloedschade Publiekrechtelijke Lichamen (Staatsblad 1953, no 401) getroffen vergoeding te geven. In tegenstelling hiermee besloot het Bestuur van het Nationaal Rampenfonds, dat het in deze schade op dezelfde voet zou tegemoetkomen als in de watersnoodschade van 1953, hetgeen wilde zeggen, dat het Nationaal Rampenfonds de door de overstromingen veroorzaakte huisraadschade voor zijn rekening zou nemen. De vergoeding van deze schade door de met het Nationaal Rampenfonds samenwerkende Schade-enquêtecommissies en Rampeschadebureaux is inmiddels in volle gang.

Of het van het standpunt der Regering zo sterk afwijkende, immers diametraal daartegenover staande, standpunt van het Nationaal Rampenfonds zijn grondslag vindt in een principieel anders stelling nemen tegenover de schade als gevolg van overstromingen in het algemeen, meen ik overigens te moeten betwijfelen. In dat geval toch zou het Nationaal Rampenfonds ook van zich hebben moeten doen spreken bij de wateroverlast in Overijssel in het najaar van 1954, de stormvloed, die in October van dat jaar enige schade aanrichtte en de overstromingen der grote rivieren van de laatste tijd als gevolg van de ontzaglijke watertoevloed uit Zwitserland en Duitsland. Veeleer ben ik van mening, dat het Nationaal Rampenfonds, zonder zich principieel in de problematiek rond de vergoeding van schade door overstromingen te verdiepen, de overstromingen van December 1954 belangrijk genoeg achtte om de gelden, waarover het nu eenmaal nog beschikt, ten dele voor de daaruit voortvloeiende schade te bestemmen. Zou het niet in die mate, als thans het geval was, over middelen hebben kunnen beschikken, dan zou men, naar mijn stellige overtuiging, ook van de kant van het Nationaal Rampenfonds niet op een vergoeding van de stormvloedschade van December 1954 hebben behoeven rekenen.

Vanwaar nu dit verschil in behandeling? In beide gevallen toch is sprake van stormvloedschade? Waarom in het ene geval wel de schade vergoed en in het andere geval niet? In de kringen van de belanghebbenden stelt men deze

vraag met nadruk. Men voelt het als onrecht en tracht langs allerlei wegen, maar vooral na de bemoeiingen van de Stichting voor de Landbouw wijziging in het regeringsstandpunt te verkrijgen. Het daarvan afwijkende besluit van het Nationaal Rampenfonds heeft er slechts toe bijgedragen de verwarring bij de betrokkenen nog te vergroten en hun aandrang op de Regering te verdubbelen. De achtergrond van het regeringsbesluit schijnt wel deze te zijn, dat de stormvloed van December 1954 geen nationale ramp, het Nederlandse volksbestaan in gevaar brengend, heeft teweeggebracht, zodat haar gevolgen het Nederlandse volk als geheel niet aangaan en er ten aanzien daarvan voor de rijksoverheid geen taak ligt.

Een dergelijk criterium lijkt mij weinig bruikbaar. Wie zal zeggen, of er sprake is van een nationale ramp? Voor de betrokkenen individueel maakt het geen enkel verschil of de ramp, uit een nationaal oogpunt gezien, groot is of klein. In beide gevallen is er sprake van schade door iets, wat voor de betrokkenen een natuurramp is. Bij een uit nationaal oogpunt bezien kleine natuurramp kan iemands schade zelfs belangrijk groter zijn dan die van een ander, getroffen bij een in nationale zin grote ramp. En toch krijgt hij geen schadevergoeding en die ander wel. Het valt dan ook niet te ontkennen, dat het vergoeden van grote zowel als kleine stormvloedschade, in geval van een nationale ramp en het niet vergoeden van stormvloedschade, ook niet van de grote, in geval van een ramp, die niet met nationaal betiteld mag worden, een ernstige met redelijke argumenten nauwelijks te verdedigen onevenredigheid oplevert.

Principiële bezinning op overheidstaak noodzakelijk.

Al met al blijft men met dit vraagstuk volkomen in de mist. Om hier uit te komen, zal men zich principieel moeten bezinnen op de taak, die de Overheid ten opzichte van stormvloed en overstromingen in het algemeen heeft en niet heeft. Dat het daartoe niet aanstonds na de grote watersnood van 1953 is gekomen, is alleszins verklaarbaar. Diep onder de indruk van de zware slagen, waarmee de vreedzame burgerij van grote delen van ons land zo plotseling werd getroffen, schoot men van alle kanten spontaan te hulp. De Regering ging hierbij vooraan en heeft op voorbeeldige wijze leiding gegeven aan de acties tot hulpverlening en herstel. De stem van het hart volgde en, naar het zich laat aanzien, zonder zich nauwkeurig rekenschap te geven van het waarom, kwam zij als vanzelf tot het besluit de materiële schade, zij het dan met uitzondering van de huisraadschade, voor rekening van het Rijk te vergoeden. Ook later is het niet tot een duidelijke probleemstelling en een principieel positie kiezen gekomen, hetgeen vooral bevorderd zal zijn door de vele geruststellende perspublicaties, waarin de frequentie van rampzalige stormvloed en op ongeveer eenmaal in de drie- à vierhonderd jaar werd gesteld.

Het mag op zijn minst twijfelachtig heten, dat die kalmerende publicaties, hoezeer uit psychologisch oogpunt ook verantwoord, een juist inzicht in de situatie hebben gegeven. Er is toch een aantal vaststaande feiten, dat naar mijn mening het probleem van de zeer hoge waterstanden en de schadelijke gevolgen daarvan met het voortschrijden der jaren meer acuut zal doen worden. Reeds lang heeft men een geleidelijke opschuiving Noordwaarts waargenomen van de ijsgrens in de Noordelijke IJzee. Grote massa's water, belangrijk groter in volume dan het gesmolten ijs, zijn daardoor vrijgekomen. Dit op

zich zelf houdt reeds een niveaustijging in. Bij stormen uit Noordwestelijke richtingen worden grote massa's water in de richting van het Kanaal en ons land gestuwd dan vele jaren geleden. Het Kanaal is te smal om dit water normaal te verwerken met als gevolg dat ten dele via de Engelse kust bovendien nog een tegenstroom ontstaat, wederom op ons grondgebied gericht. Daarnaast vindt een zeer geleidelijke verzinking van onze bodem plaats. En ten slotte zijn de uitloopmogelijkheden van het water binnen ons grondgebied als gevolg van verdergaande indijkingen en indammingen aanmerkelijk geringer geworden. Mede door de samenwerking van de eerste twee factoren zijn de stranden zo langzamerhand op verschillende plaatsen niet onbelangrijk ingekort.

Di: levde o.a. tot een uitstulping van de Scheveningse boulevard buiten de kustlijn, waardoor de zeevlians moet gaan beraden over plannen tot haar beveiliging. Het en der zijn voorts flinke stukken van de beschermende duinenrij weggeslagen, hetgeen vooral spreekt op het eiland Texel, alwaar de op de Noordelijke punt gelegen vuurtoren binnen niet al te lange tijd zal moeten worden prijsgegeven. Ook wordt wel beweerd, dat de geleidelijke verandering, die zich in de kosmische structuur voordoet, klimatologisch van invloed zal kunnen zijn, in dier voege, dat een nog sterkere binding van ons klimaat aan de zee dan tot dusverre in de toekomst hogere temperaturen in de winter en over het geheel genomen meer neerslag niet onmogelijk doen zijn. Het heeft er dus in alle opzichten de schijn en indirect sterker wordt en ons volk in toenemende mate met deze, zijn aloude vijand, zal worden geconfronteerd.

De preventieve taak.

Wat staat de centrale Overheid in een dergelijke situatie nu te doen? Komend tot de beantwoording van deze vraag dient men twee dingen te onderscheiden, t.w. de preventieve en de repressieve kant van de zaak. De eerste ziet op de beveiliging van ons grondgebied door beschermende maatregelen en de tweede op het helen van de door het water geslagen wonden, als de beschermende maatregelen onvoldoende blijken te zijn geweest. Mij eerst bezig houdend met de preventieve taak, die hier ligt, spreek ik als mijn mening uit, dat het treffen van beschermende maatregelen tegen het opdringende water, in het bijzonder dus de zorg voor de waterkeringen, een voor de hand liggende taak van de centrale Overheid vormt althans in zoverre het om waterkeringen gaat, die essentieel zijn voor het behoud van ons grondgebied of dit misschien zullen worden. De uit een al te individualistisch gerichte tijd stammende stelregel „wie het water deert, die het water keert” heeft in zijn algemeenheid afgedaan. Bij gebreke van de bovenbedoelde essentie echter is er geen bezwaar tegen, dat een kleinere publiekrechtelijke gemeenschap, bijv. een waterschap of polder-schap, of soms zelfs een particulier, de zorg voor de waterkering heeft. In het andere geval daarentegen, practisch gesproken dus steeds wanneer het om zeekeringen gaat, ligt hier m.i. uitsluitend een taak voor de centrale Overheid. Dit vooral daarom, omdat de uitoefening van deze taak hoogst onpersoonlijk is gericht. Het gaat daarbij nl. om de beveiliging van ons grondgebied, althans een gedeelte daarvan, en dus om de instandhouding van de bestaansvoorwaarden van het Nederlandse volk als geheel. Dit behoort bij uitstek tot het terrein van de centrale Overheid.

Hoe onpersoonlijk de vervulling van deze taak ook

gericht mag zijn, toch zal de Overheid, haar daadwerkelijk aanvallend, er niet steeds aan voorbij kunnen gaan in te grijpen in de persoonlijke belangensfeer van bepaalde burgers. Een beschermend systeem of het stellen van beschermende maatregelen brengt immers wel mee, dat bijzondere belangen aan het praevalerende algemene belang moeten worden opgeofferd. Men denke in dit verband aan de belangen van de oester- en mosselkwekers in de Oosterschelde, die bij de uitvoering van het Delta-plan ten offer zullen vallen. Dat de betrokkenen van overheidswege zullen worden schadeloos gesteld, wordt als vanzelfsprekend beschouwd. De maatschappelijke solidariteit brengt nu eenmaal mede, dat de gemeenschap opkomt voor de enkeling, die zij in het gemeenschappelijk belang schade berokkent. Vreemd doet het daarom aan, dat de steekgaten van de overstroming in de Biesbosch in de toekomst dreigen te worden, omdat de Biesbosch van nature bestemd is om bij zeer hoge waterstanden als opvangbassin te fungeren. De Biesbosch vervult dus in het gemeenschappelijk belang van een groot deel van het Nederlandse volk een beschermende functie. Zij wordt daar doelbewust voor gebruikt ten nadele van hen, die daar gevestigd zijn en hun bedrijf uitoefenen. Ligt het dan niet voor de hand, dat de gemeenschap opkomt voor de schade, die de inwoners van de Biesbosch ten behoeve van die gemeenschap hebben geleden? Het privé-belang wordt opgeofferd aan het sterker sprekende algemeen belang. De als gevolg daarvan geleden schade dient naar mijn mening van overheidswege te worden vergoed.

Ik kom derhalve tot de conclusie, dat, wat de beveiliging van ons grondgebied tegen het opdringende water betreft, hier primair een taak ligger voor de centrale Overheid in zoverre het om waterkeringen gaat, die voor die beveiliging van essentieel belang zijn en dat de particulieren, wier belangen als gevolg van een bepaald systeem van beveiliging of door het treffen van bepaalde beschermende maatregelen worden opgeofferd, van overheidswege worden schadeloosgesteld. Naar de jongste ontwikkelingen doen verwachten — voorbereiding van het Delta-plan, plannen tot overneming van de zorg voor waterkeringen door de centrale Overheid, die voor de beveiliging van het grondgebied van essentieel belang zijn (Texel), bereidheid tot subsidiëring van het Provinciaal Rampenfonds van Noord-Brabant ten behoeve van de Biesbosch-slachtoffers — bestaat er een gereede kans, dat mijn wensen worden vervuld.

De repressieve taak.

Hoe staat het echter met de repressieve kant van de zaak, het helen van de door het water geslagen wonden, het herstellen van de door de overstroming aangerichte schade? Alles wijst er op, dat de Regering, behoudens enkele uitzonderingen die hiervoor reeds ter sprake kwamen, niet voornemens is tot vergoeding van de door de stormvloed van eind December 1954 aangerichte schade over te gaan. Een aanvaardbare motivering van dit standpunt lijkt mij moeilijk te geven, nu de schade als gevolg van de grote ramp in de aanvang van 1953 wel is vergoed. Te verklaren is dit verschil in behandeling wel. In tegenstelling met de stormvloed van December 1954 sprak de grote ramp van 1953 sterk tot ieders verbeelding. Zij vroeg als het ware om een spontane daad. Maar daarmee kan het verschil in behandeling niet worden gemotiveerd. Principieel maakt het geen enkel verschil, of men schade heeft als gevolg van een ernstige of minder ernstige overstromingsramp. Door het ontbreken van de emotionele geladenheid, die kenmerkend

was voor de grote Februari-ramp, kon de Regering in rustige bezinning tot haar besluit komen. Dit leidde tot een kritischer oordeel en een scherper belichten van de persoonlijke verantwoordelijkheid van de bewoners der getroffen en bedreigde gebieden met als gevolg een negatieve beslissing. Ik geloof niet, dat dit juist is. Door de watersnoodschade als gevolg van de grote Februari-ramp te vergoeden, heeft de Regering min of meer een precedent geschapen. De geruststellende beschouwingen in de pers en de dito radiocommentaren hebben voorts de gedachte aan de mogelijkheid ener spoedige herhaling opzij gezet. Vrij algemeen dacht men, ook in overheidskringen, aan een eenmalige schadepost. Voorwaar geen geschikte voedingsbodem voor nieuwe constructieve gedachten. Men bepaalde zich uitsluitend tot het herstel. Een principiële benadering van het vraagstuk van de vergoeding der watersnoodschade bleef achterwege.

Op zichzelf was het naar mijn mening goed, dat de Regering de schade als gevolg van de watersnood in 1953 vergoedde. Daarmee had zij echter niet mogen volstaan. De ramp had voor haar en voor het ganse Nederlandse volk een teken aan de wand moeten zijn in die zin, dat zij zich duidelijk voor ogen stelde, dat hier een vraagstuk lag, dat dringend om een oplossing vroeg, t.w. hoe moet het met de schade, die in de toekomst als gevolg van overstromingen mocht ontstaan. Zij zou dan stellig tot dezelfde overtuiging zijn gekomen als die, welke zij thans ten aanzien van de stormvloed van December 1954 blijkt te bezitten, nl. deze, dat het met het oog op mogelijke overstromingen bestaande risico in de eerste plaats de belanghebbenden zelf aangaat. Daaruit de consequenties trekkend, zou zij dan het afsluiten van verzekeringen tegen toekomstige watersnoodschade zoveel mogelijk hebben moeten bevorderen. Dit is evenwel niet gebeurd. Dat neemt intussen niet weg, dat de gelegenheid daartoe nog steeds openstaat. Nu wil echter het geval, dat het risico van schade door overstromingen hier te lande in het algemeen niet tegen vaste premies is te verzekeren. Bovendien lijkt het onwaarschijnlijk, dat de inwoners en bedrijven van de meest bedreigde gebieden, zo zij al een verzekering zullen kunnen afsluiten, dit tegen een enigszins redelijk tarief zullen kunnen doen. Een stimulans van de verzekeringsgedachte zonder meer lijkt mij dan ook niet voldoende.

Een oplossing.

Het zou voor ieder, die zich enigszins door het water bedreigd gevoelt, mogelijk moeten zijn zich tegen een binnen zekere grenzen variabel doch goedkoop tarief te verzekeren tegen het gevaar van overstroming. Een dergelijke verzekering zou evenals dat met de brand-

verzekering het geval is kunnen uitgroeien tot een volksverzekering. Het is niet te verwachten, dat deze verzekering uit de particuliere verzekeringswereld alleen geboren zou kunnen worden. Anders was zij er stellig reeds geweest. De Overheid zal er dus aan te pas moeten komen. Dit kan op verschillende manieren gebeuren. De Overheid zou bijv. een stichting of een publiekrechtelijk of semi-publiekrechtelijk orgaan met een andere rechtsvorm in het leven kunnen roepen, die tot taak zou hebben als verzekeraar van watersnoodschade op te treden. Zij zou deze instelling in de aanvang een renteloos voorschot moeten verstrekken, dat geleidelijk zou moeten worden afgelost. Zouden de reserves van bedoelde instelling op een gegeven ogenblik niet voldoende zijn om alle verzekerde schaden te vergoeden, dan zou de Overheid weer met een renteloos voorschot dienen bij te springen.

Een andere oplossing is, dat particuliere verzekeringsinstellingen zich bereid verklaren watersnoodschade te verzekeren tegen bepaalde variabele doch goedkope tarieven, mits de Overheid genegen is als herverzekeraar op te treden of in geval van calamiteiten, die meer dan de voor de uitkering van schadeloosstellingen gekweekte reserve opeisen, het ontbrekende à fonds perdu bij te passen. Dit zou kunnen zowel in de vorm ener premieverzekering als in de vorm ener onderlinge-verzekering. Om de verzekering in het laatste geval haar aantrekkelijkheid voor het publiek te doen behouden zou de omslagheffing dan tot een naar verhouding in alle opzichten verantwoord bedrag gelimiteerd moeten blijven. Het zou niet de eerste keer zijn, dat een risico, dat in de eerste plaats een persoonlijk risico is en zich uit dien hoofde bijzonder goed leent voor verzekering, vanwege zijn onaantrekkelijkheid voor de particuliere verzekeringsmaatschappijen slechts door samenwerking tussen de Overheid en die verzekeringsmaatschappijen tot verzekering werd gebracht. Men denke in dit verband aan het oorlogsmolestrisico van vaartuigen bij het uitbreken van de tweede wereldoorlog in 1939. Om de vrachtaart gaande te houden dienden toen Overheid en particuliere verzekeringswereld de handen ineen te slaan. De Zee- en Luchtvaartverzekeringwet 1939 was daarvan het gevolg. Op gelijke wijze zou thans uit de samenwerking van Overheid en particulier verzekeringswezen een verzekering geboren kunnen worden met het grote doel een lonende exploitatie van de bedrijven en gebieden, die aan het risico van overstroming bloot staan, voor de toekomst mogelijk te doen blijven. Met dit perspectief voor ogen zou de Regering er dan zonder enig bezwaar toe kunnen besluiten, de als gevolg van de stormvloed van December 1954 ontstane schade nog voor rekening van het Rijk te nemen.

⁵s-Gravenhage.

Dr Mr N. H. WIARDA.

De tarievenoorlogen in het lijnbedrijf der zeescheepvaart

De „conferences” waarborgen in de lijnvaart een zekere tarievenstabiliteit, zulks in tegenstelling tot de wilde vaart. Zo fluctueerde de zgn. Duitse lijnvaartindex tussen begin 1951 en einde 1952 tussen 107,8 en 127,1 met een maximum-uitslag van 144,5, terwijl de overeenkomstige waarden voor de bekende Britse trampindex 151,9, 98,8 en 203,8 maximaal tegen 79,2 minimaal bedroegen. De wilde vaart-amplitude uitgedrukt in pCt van het basisjaar was dus 124,6, die voor de lijnvaart slechts 36,7!

Af en toe echter wordt de betrekkelijke stabiliteit van de lijnvaartvrachten onderbroken door verwoede tarievenoorlogen, gedurende welke de „conference”-tarie-

ven ongelooflijke bokkesprongen maken. Dergelijke verbitterde economische gevechten kunnen door verschillende oorzaken ontstaan, welke echter alle onder één hoofd zijn samen te vatten: de outsiderconcurrentie.

Er zijn verschillende soorten outsiders. Soms varen onafhankelijke maatschappijen op dezelfde range als een „conference” tegen het „conference”-tarief; op deze wijze wordt de vrede en rust natuurlijk niet verstoord. Andere outsiders — zoals de zeer solide Isbrandtsen Line — hebben de bedenkelijke gewoonte om profijt te trekken van de door de „conference” op een redelijk niveau gehouden tarieven; zij onderbieden de

„conference“-tarieven met een standaardpercentage — gewoonlijk een 10 pCt — teneinde zich van een winstgevend deel van het vervoer te verzekeren. Verdere onderbieding is dan soms de vonk, die het buskruit van de teugellose concurrentie doet exploderen. De laatste en gevaarlijkste buitenstaanders zijn de wilde outsiders, die „rücksichtslos“ een bepaald vaargebied door onderbieding komen afromen om, zodra de melk zichtbaar begint te worden, de met veel bombarie aangekondigde „geregelde dienst“ te staken en in een andere range, waar betere winstkansen hun toelachen, hetzelfde, de gezondheid van het bonafide lijnvaartbedrijf ondermijnende, spelletje te spelen. Ziet het enfant terrible hierin weinig heil, dan zoekt het het tijdelijk in de wilde vaart van kolen of graan. Op straffe van verdringing kunnen de betrokken „conference“-lijnen de aanval niet over hun kant laten gaan en onderbieden op hun beurt de tarieven van de outsider. Zo komen de poppen aan het dansen — de indringer laat zich niet onbetuigd en het cumulatieve proces van de tarievendaling is begonnen.

In de laatste jaren is het wapengekletter van de met elkander in tarievenoorlogen verwikkelde rederijen bijna niet verstomd. Wij willen hier het verloop van zulk een onverkwikkelijke strijd aan de hand van een enkel geval beschrijven. Gedurende 1953 woedde een hevig conflict op de grauwe golven van de Noordelijke Atlantische Oceaan, waar gewoonlijk de „Continental North Atlantic Westbound Freight Conference“ als economische politie-agent de orde in het verkeer tussen de havens van België, Nederland en Duitsland te ener zijde en de havens aan de Oostkust van de Verenigde Staten (de zgn. Portland, Maine/Hampton Roads¹⁾ Range) handhaaft. Reeds lang voordat op 1 Januari 1953 de „conference“ aan de inwendige spanningen ten gronde ging, stond zij bloot aan hevige aanvallen van outsiders en trampreders. De wilde vaartreder doet in tijden van grote vraag naar tonnage de lijnvaart wel concurrentie aan door boven op een lading massagoederen een partij stukgoederen te laten stuwten. Omgekeerd dringt, vooral in een tijd van slechte scheepvaartconjunctuur zoals 1952, de lijnvaart het natuurlijke arbeidsveld van de wilde vaart binnen, door, bij een ontoereikende vraag naar tonnage voor het vervoer van stukgoederen, mede te dingen op de vervoersmarkt voor bulkgoederen. Wegens de belangrijke rol van de vaste kosten in het lijnvaartbedrijf wordt het accepteren van bulkclading tegen ieder tarief, dat ligt boven de directe kosten, veroorzaakt door deze lading, verliesverminderend.

Tijdens de recessie na de Koreahouse waren de trampvrachten voor broodgranen afgebrokkeld tot \$ 8/ton. De „conference“-lijnen, die zo lang de hoogconjunctuur duurde, voldoende graanvervoer hadden kunnen verrichten tegen \$ 14/ton, zagen nu hun aandeel hard teruglopen. In Maart 1952 deden zij een mislukte poging om door een tariefverlaging tot \$ 12,50/ton hun portie op te voeren. De tweespalt in de boezem van de „conference“, welke later tot een openlijke uitbarsting zou komen, was bij dit besluit al in de kiem aanwezig; sommige rederijen wensten een verdergaande verlaging.

Op een vergadering op 15 April 1952 werd besloten per 1 Mei zijn toevlucht te nemen tot het middel der zgn. „open rates“ voor broodgranen, d.w.z. iedere aangesloten scheepvaartmaatschappij mocht volkomen vrij zijn tarieven noteren. Een dergelijk wanhoopsmiddel verdraagt zich slecht met het wezen van een „conference“;

het is dan ook geen wonder, dat verschillende maatregelen ter vermindering van interne conflicten moesten worden getroffen.

Alsof deze moeilijkheden nog niet ernstig genoeg waren, knaagden bovendien de outsiders nog aan de fundamente van de Westbound en Eastbound „conferences“. Deze hadden reeds in 1950 geïrriteerd zich hiertegen te verweren door het bekende, aloude systeem van verlanderbinding. Uit het arsenaal van de uitgestelde rabatten, preferentiële contracten en uitsluitende begunstigingscontracten werd het laatstgenoemde wapen in stelling gebracht. Men wilde de verladers dwingen een uitsluitend begunstigingscontract te ondertekenen op straffe van een tariefsverhoging van 20 pCt! Tegenover dit „dual rate system“ stelde evenwel Isbrandtsen het zware geschut van een klacht bij de machtige „Federal Maritime Board“. Het „Federal Court“ van New York verbood daarop de uitvoering van het besluit omdat „the spread in rates by the two conferences between contract shippers and others was arrived at in an arbitrary manner“. Door een staking van de stemmen in het „U.S. Supreme Court“, na hoger beroep op dit Hof verloren de „conferences“ het pleit.

De „North Atlantic Continental Freight Conference“ toonde zich echter niet voor één gat gevangen door op 2 September 1952 een nieuw „dual rate system“ aan te kondigen, waarbij de non-contractanten dezelfde tarieven zouden blijven betalen als tot dan toe, terwijl de contractanten een reductie van 10 pCt zouden krijgen. Ook deze poging leed echter schipbreuk op een door de aartsvijand van alles wat „conference“ is — de Isbrandtsen Line — uitgelokte gerechtelijke uitspraak.

Ten einde raad besloot de „conference“ toen per 1 October 1952 alle vrachtprijzen, behalve die voor bulkgoederen, explosieve stoffen, hooi, levende dieren, edele metalen en munten, met 10 pCt te verlagen. Een onderscheid tussen contractanten en non-contractanten bleef hierbij achterwege. De outsiders, Meyer Line, Maersk Line en Isbrandtsen Line, lieten dit niet op zich zitten en maakten eveneens algemene reducties bekend. Hevige onenigheid over de tegen deze concurrentie te nemen maatregelen leidde ten slotte tot de fatale gebeurtenis. Op een einde 1952 te Rotterdam gehouden bijeenkomst, kondigden de Holland-Amerikalijn, de Black Diamond Line, de Compagnie Maritime Belge en de Cosmopolitan Line aan, dat zij zich uit de „conference“ zouden terugtrekken en hun vrachttarieven met ingang van 1 Januari 1953 zouden verlagen. De drie andere rederijen United States Lines, Waterman Lines en South Atlantic Lines bleven door hun besluit om zich aan de tariefbepalingen te zullen houden als enige bewoners in het nu wel zeer leeg geworden „conference“-huis achter. De reeds lang overbelaste ketel was eindelijk gesprongen, hetgeen, gezien de omstandigheden, ook niet had kunnen uitblijven. Langzamerhand was een enigszins belachelijke situatie gegroeid; de H.A.L. wees er in een bericht aan de pers op, dat het aantal outsiders gestadig gegroeid was en, doordat de Hamburg-Amerika Lijn en de Norddeutsche Lloyd hardnekkig weigerden om tot de „conference“ toe te treden, ten slotte dat der „conference“-leden overtrof!

Wat er zich precies binnenskamers heeft afgespeeld is nooit bekend geworden, doch men mag gerust aannemen, dat berichten uit Antwerpen, volgens welke de spanning in de „conference“ hoofdzakelijk een gevolg was van de herleefde Duitse concurrentie, niet geheel bezijden de waarheid waren. Hoe sterk deze concurrentie

¹⁾ De Hampton Roads is de grote natuurlijke rede, gevormd door het samen-vloeden van drie rivieren bij de Zuidzijde van de Chesapeake Bay.

weer was geworden blijkt wel uit de omvang van de Duitse koopvaardijvloot, welke van 4,1 mln B.R.T. op 1 Januari 1938 na de capitulatie terugliep tot 400.000 B.R.T., doch op 1 Januari 1953 weer 1,6 mln B.R.T. mat. Typerend in dit verband zijn uitlatingen van de Westduitse Minister van Verkeer, Dr Seebohm, gedaan bij een ontvangst aan boord van het Amerikaanse vlaggeschip United States te Bremerhaven, begin Januari 1953. Deze sprak de hoop uit, dat de „conference”-verhoudingen weer zouden kunnen worden geordend, echter onder voorbehoud van een niet te gering aantal Duitse afvaarten en van afschaffing van de twistappel der zgn. range-toeslagen. Hij doelde hiermede op de door de „East-bound conference” geheven toeslag van 10 pCt in de vaart Oostwaarts op Hamburg en Bremen in vergelijking met de tarieven van de Benelux-havens. Deze verschillende behandeling lag de Duitsers sinds lang zeer zwaar op de maag. In de eerder geciteerde verklaring wees de H.A.L. uitdrukkelijk de wel eens gehoorde beschuldiging, als zou het in haar voornemen liggen in een eventueel nieuw te vormen „conference” aan te dringen op maatregelen ter voorkeursbehandeling van de Benelux-havens, van de hand. Hierbij zij overigens opgemerkt, dat de range-toeslagen ook in de oude „Westbound-conference” ontbraken!

De uitgetreden rederijen gingen tot drastische tarievenverlagingen over. Zo werden de vrachten voor melkpoeder en het voor Nederland belangrijke exportartikel ham in blik met resp. 20 en ruim 33 pCt naar beneden gebracht. Daarna ging het met de vrachten steeds verder bergafwaarts. In Maart 1953 was het niveau een 30 pCt gezakt. Einde April 1954 was de vracht voor tin van \$ 22 tot \$ 14 en die voor rayonvezel van \$ 22 tot \$ 17/ton teruggelopen. De laatste notering was een gevolg van de bereidverklaring door een scheepvaartmaatschappij, welke normaal geen rayonvezel vervoerde, dit product tegen \$ 15 te verschepen. De drie „conference”-maatschappijen lieten zich bij dit alles uiteraard niet onbetuigd. Ook zij zagen zich gedwongen tot onderdampeling in de stroomversnelling der tarievendaling.

Een persstem uit die tijd verklaarde, dat het er naar uitzag, alsof alle partijen vastbesloten waren tot het bittere einde door te vechten. Inderdaad kostte het conflict, zoals iedere tarievenoorlog, de deelnemers handen vol geld. Tot het bittere einde kwam het echter niet, indien men daaronder althans de ondergang der outsiders wil verstaan. Deze bleken te kapitaalkrachtig om op de knieën gedwongen te worden. Overigens is het einde van elke tarievenstrijd bitter genoeg. Teneinde aan de vernietiging te ontkomen moeten de belligerenten ten slotte altijd het dwaze spel staken en elkander in het beperkte aanbodsmonopolie der „conference” terugvinden. Meestal blijken er dan geen overwinnaars, doch slechts verliezers te zijn geweest. Nadat de vrachten zich

enigermate gestabiliseerd hadden op een zeer laag, verliesgevend niveau, trad een soort wapenstilstand in en werd in October 1953 de vrede voorlopig getekend. De H.A.L., de Black Diamond Lines en de Compagnie Maritime Belge reikten hun oude „conference”-partners, de South Atlantic Lines, de United States Lines en de Waterman Lines, de hand. Geheel voor niets was de strijd niet gevoerd, want de Duitse Hamburg-Amerika Linie en de Norddeutsche Lloyd kwamen de muren van de „conference”-vesting versterken. Na een aanvankelijke aarzeling trad ook de Cosmopolitan Line weer toe, terwijl tevens de tijdens de ontbindingsperiode van de „conference” opgekomen Noorse outsider de Fjell Line zich eind November 1953 aansloot. Waren er dus voor de versteviging van de „conference” enige winstpunten, de Isbrandtsen Line, de Meyer Line en de Maersk Line bleven als evenzovele snoeken in de karpervijver buiten de „conference”-ordering. De tarieven werden verhoogd, doch het overaanbod van tonnage, alsmede de outsiders, beletten een herstel op het oude niveau. Na de goedkeuring door de Federal Maritime Board zag de nieuwe „conference” op 1 Januari 1954 het licht.

De ene tarievenoorlog was echter nog niet ten einde, of een andere begon weer. De outsider Saguenay Terminals onderbood in Januari 1954 op verleidelijke wijze de vrachten van de „Canadian United Kingdom East-bound Freight Conference”. In September 1954 noteerde de Japanse Mitsui Line, aan wie het lidmaatschap van de „Far East Freight Conference” was geweigerd, tarieven, die 50 pCt onder die van de „conference” lagen. Zo blijft het overal in de „conference”-wereld rommelen.

De door ons besproken tarievenoorlog was niet eens een uitzonderlijk hevige. Tijdens een vrachtenstrijd op leven en dood op de Pacific in het voorjaar van 1953, daalde het vrachtenniveau met niet minder dan 70 pCt. Hoe lachwekkend en tegelijkertijd bedroevend zulke economische wanverhoudingen zijn blijkt uit het einde van deze oorlog. De voornaamste betrokken outsider de Isbrandtsen Lijn, bracht dit teweeg door zijn eigen tarieven met 100 pCt (!) te verhogen.

Zo men zou verwachten, dat althans de verladers bij deze absurde prijsdalingen garen zouden spinnen, komt men bedrogen uit. De handel heeft immers behoefte aan een klimaat van stabiliteit en zekerheid en het is duidelijk, dat deze noodzakelijke voorwaarde tijdens een verbitterde tarievenoorlog niet wordt vervuld. Bij de tarievenoorlog op de Stille Oceaan liep de handel in drie maanden met 40 pCt terug.

Onder de huidige structuur van de wereldscheepvaart zal het zeer moeilijk vallen dergelijke ongezonde conflicten te vermijden, hetgeen niet wil zeggen, dat dit, bij een andere structuur, tot de onmogelijkheden zou behoren.

Dordrecht.

P. W. SETON, econ. drs.

De mechanisatie van de Nederlandse landbouw

Inleiding.

„Hoe genoeglijk rolt het leven des gerusten Lantmans heen” schreef Poot ruim 200 jaar geleden. De moderne tijd heeft echter het boerenleven niet onberoerd gelaten; genoeglijkheid en rust zijn schaars geworden. De mechanisatie van de landbouw is een belangrijk en min of meer typerend facet van de wijziging van het beeld der agrarische voortbrenging, welke, gedurende de afgelopen negen jaar in het bijzonder, de aandacht van agrarisch Nederland heeft getrokken.

Enkele saillante punten betreffende de periode 1800-1945.

In de jaren vóór 1850 was er van belangrijke veranderingen in de aard van de technische hulpmiddelen die in de landbouw werden gebruikt weinig sprake, terwijl ook quantitatief de wijzigingen gering waren. De reeds vrij belangrijke mechanisatie van de bedrijfsvoering in Engeland en de Verenigde Staten vond hier geen navolging.

Omstreeks 1850 begint het gebruik van machines op de grotere bedrijven meer ingang te vinden, speciaal in de provincie Groningen. Langzamerhand krijgt deze

beweging een meer algemeen karakter en geleidelijk strekt een en ander zich ook uit tot de kleinere bedrijven. De gebruikte machines waren aanvankelijk veelal van Engelse en Amerikaanse origine, terwijl naderhand de Duitse merken van groot belang werden ¹⁾. De Nederlandse landbouwwerktuigenindustrie had vóór 1945 weinig te betekenen.

Het tempo van de mechanisatie wordt in deze periode voor een belangrijk deel bepaald door de welvaart in de agrarische sector ²⁾.

Als belangrijkste punt in de technische ontwikkeling moet in deze periode de introductie van de motortrekkingen worden genoemd, waarvan de eerste hier te lande in 1913 werd beproefd. Niet dat deze in de hier behandelde periode reeds een grote invloed op de bedrijfsvoering hadden, daarvoor waren ze nog te weinig talrijk (ongeveer 4.000 in 1940). Het gaat hier echter om het beginsel dat motorisatie van de veldarbeid mogelijk was geworden door de introductie van de ten opzichte van de stoommachine veel kleinere en mobilere verbrandingsmotor.

Anders dan in de industrie is al. de betekenis van de omstreeks 1855 op onze landbouwbedrijven geïntroduceerde stoommachine voor de bedrijfsvoering in engere zin beperkt gebleven. Slechts voor stationnair werk, speciaal voor het dorsen, werd de stoommachine wel van groot belang.

Zeer belangrijk was verder dat de trekkers in de twintiger jaren werden uitgerust met een aftakas, waardoor het mogelijk werd de motor te gebruiken voor de aandrijving van de achter de trekker gebruikte werktuigen, waardoor men niet meer afhankelijk was van de vaak bezwaarlijke aandrijving via de wielen. Door de verbetering van het model, de introductie van rubberbanden en de ontwikkeling van aanbouwwerktuigen werd de seizoenmatigheid van het gebruik — een ernstig bezwaar voor het rendabel gebruiken van vele landbouwmachines — in vrij sterke mate beperkt. De moderne trekkers, zoals die in de dertiger jaren in de Verenigde Staten zijn ontwikkeld, hebben hier echter pas in groten getale hun intrede gedaan na 1945.

De spectaculaire ontwikkeling in de periode na de tweede wereldoorlog.

De mechanisatie van de landbouw is in de jaren na 1945 in een zeer snel tempo voortgeschreden. In het voorafgaande is reeds de betekenis van de trekkers geschetst en als wij de toename van het aantal van deze machines, de mate waarin de trekkracht gemotoriseerd wordt dus, beschouwen als een index voor het tempo van de mechanisatie, dan zijn de cijfers in tabel 1 bepaaldelijk veelzeggend. Het aantal trekkers steeg van ongeveer 2.500 na afloop van de oorlog tot ongeveer 35.000 in de tweede helft van 1954.

TABEL 1.

Het gebruik van landbouwtrekkingen in Nederland

Jaar:	Aantal trekkers
1939	ca 4.000
1945	ca 2.500
1946	ca 6.200
1947	ca 8.700
1948	ca 14.700
1949	ca 17.700
1950	ca 21.000
1951	ca 24.600
1952	ca 28.200
1953	ca 31.000
1954	ca 35.000

Deze cijfers berusten op de resultaten van de C.B.S.-tellingen van 1950 en 1953, gegevens uit de importstatistiek van hetzelfde Bureau en eigen schattingen.

Met de geschetste ontwikkeling is een afname van het aantal landbouwpaarden gepaard gegaan. Waren er in 1938-1939 nog 317.000 landbouwpaarden in Nederland, in Mei 1954 was dit aantal gedaald tot 241.518. Deze daling zou nog groter zijn geweest, indien het een aantal kleine boeren, die het er vroeger geheel zonder deden, door de grotere welvaart niet mogelijk was geworden zich na de oorlog wel een paard aan te schaffen.

Het hoge tempo, waarin de landbouw in de afgelopen 9 jaar is gemechaniseerd, komt ook in de import tot uitdrukking. Men zie hiervoor de cijfers in tabel 2, waar tevens de prijsstijging uit blijkt.

TABEL 2.

De import van landbouwmachines in de jaren na de tweede wereldoorlog

Jaar	Gewicht (× 1.000 kg)		Waarde (× f 1.000)	
	excl. trekkers	incl. trekkers	excl. trekkers	incl. trekkers
1938/39	7.900	ca 9.000	3.200	4.100
1946	9.400	—	11.100	20.100
1947	16.000	—	22.300	30.400
1948	15.000	—	22.700	44.000
1949	11.900	—	18.400	35.800
1950	17.700	23.300	28.500	44.000
1951	12.200	18.100	23.000	40.500
1952	8.400	13.900	16.600	33.200
1953	7.400	13.600	16.100	36.200

Bron: C.B.S. Invoerstatistiek.

De vergrote invoer van werktuigen kan natuurlijk ten dele worden beschouwd als een gevolg van het sterk afnemen van de invoer gedurende de eerste drie oorlogsjaren, terwijl de import in de laatste twee jaar nihil was. Bovendien gingen er door de gevechtshandelingen machines verloren en werd een aantal trekkers door de Duitsers gevorderd.

Als men aanneemt dat de invoer in de oorlog normaal door was gegaan, zou dit betekenen dat in de periode 1940 t/m 1953 slechts 5.400 ton extra was ingevoerd (trekkers buiten beschouwing gelaten). Een gedeelte hiervan kan dan nog op rekening van verwoeste machines worden geschreven.

De stijging van de invoer als totaal moet, zo blijkt wel uit de cijfers in tabel 2, voor een zeer groot gedeelte aan de sterk toegenomen invoer van landbouwtrekkingen worden toegeschreven.

Wat betreft de landen van herkomst kan worden opgemerkt dat Amerika en Engeland de eerste jaren een overheersende positie innamen. Momenteel heeft (West) Duitsland zijn belangrijke positie van de jaren vóór de oorlog herwonnen en neemt ongeveer de helft van de invoer van de werktuigen (excl. trekkers) voor zijn rekening. De B.L.E.U. en Groot-Brittannië verzorgen ieder ongeveer 15 pCt van de invoer, terwijl de import uit de Verenigde Staten vrijwel geheel is weggefallen.

Ook wat de trekkers betreft is de positie van Duitsland weer zeer belangrijk geworden. In 1946 verzorgden de

¹⁾ Zie over de mechanisatie in de 18de en 19de eeuw ook R. A. de Wijd: „Landbouwwerktuigen in vroeger dagen.“ „Landbouwmeechanisatie“, November 1954.

²⁾ In „Het Centraal Bureau, een coöperatief krachtveld in de Nederlandse landbouw 1819-1949“, blz. 402, poneert J. H. van Stuijvenberg de stelling dat de schommelingen in de waarde van de import voor ruim 80 pCt uit de fluctuaties in het agrarisch inkomen kunnen worden verklaard. Ongetwijfeld zijn, tenminste vóór 1940, de schommelingen in het agrarisch inkomen van grote invloed op de grootte van de voor aankopen van machines bestede bedragen, hoewel waarschijnlijk ook andere factoren — bijv. de conjunctuurgevoeligheid van het arbeidsaanbod — een rol spelen, terwijl de hoeveelheid aangekocht materiaal en dus het tempo van de mechanisatie ook door de prijzen van de landbouwmachines wordt bepaald. Zo leidde een plotselinge prijsdaling van de importprijzen in 1934 met 33 pCt tot een stijging van de invoer met bijna 80 pCt. De uitspraak van Van Stuijvenberg vindt steun in de resultaten van de onderzoeken van John W. Kendrick en Carl E. Jones van het U.S. Dept. of Commerce, die voor de Verenigde Staten onlangs tot de conclusie kwamen dat voor schommelingen in de jaarlijkse uitgaven voor kapitaalgoederen, waarvan die voor machines ongeveer 50 pCt uitmaken, de verschillen in het netto-inkomen de belangrijkste verklarende factor waren. Beide onderzoekers meenden dat er ook wel andere verklarende factoren waren, maar zij konden de werking daarvan niet nagaan of waren van mening dat deze van weinig belang was.

Verenigde Staten en Groot-Brittannië ieder voor de helft de import. In 1953 was de import uit het eerstgenoemde land gedaald tot 7,3 pCt van het totaal. Alleen de nieuwe rupsbandtrekkers komen nog goeddeels uit de Verenigde Staten. Groot-Brittannië neemt nu de belangrijkste plaats in met 45 pCt, terwijl West-Duitsland 40 pCt van de import heeft veroverd.

In dit opzicht is het van belang te vermelden dat de Duitse trekkerfabrieken veel meer dan de Engelse — wier belangrijke export vooral op mede-leden van de Commonwealth en andere niet-Europese landen gericht is — georiënteerd zijn op de eigen markt en er dus rekening mee moeten houden dat in Duitsland, zoals in continentaal Europa in het algemeen, het kleine gezinsbedrijf het overheersende bedrijfstype is. Men heeft dus tijdens een aantal lichte typen ontwikkeld, waarvoor de laatste jaren in Nederland een levendige belangstelling bestaat, mede omdat de grotere bedrijven nu vrijwel alle een middelzware trekker hebben ingeschakeld⁵⁾. Bovendien zijn deze Duitse machines alle uitgerust met een dieselmotor, terwijl er momenteel een zeer duidelijke tendentie aanwezig is om om te schakelen van benzine en trekkerpetroleum naar dieselolie als brandstof voor landbouwtrekkers.

Verder heeft zich, mede dank zij het goeddeels uitblijven van de buitenlandse — vooral Duitse — concurrentie in de eerste jaren en de verleende opvoedende bescherming daarna, na de tweede wereldoorlog een vrij belangrijke eigen landbouwwerktuigenindustrie ontwikkeld. In 1951 werd een productie van 9.500 ton bereikt, welke waarschijnlijk sindsdien niet veel meer veranderd is (cijfers van latere jaren ontbreken).

Momenteel is de eigen productie qua hoeveelheid dus groter dan de import; de prijs per kg is waarschijnlijk iets lager. Aangezien de export 1.000 à 2.000 ton bedraagt, kunnen wij aannemen dat eigen en vreemde industrie momenteel ieder voor een gelijk deel de Nederlandse markt verzorgen (trekkers buiten beschouwing gelaten). Aangezien de Nederlandse productie vóór de oorlog, zoals gezegd, slechts een geringe betekenis had, blijkt uit het bovenstaande tevens dat momenteel de afzet van werktuigen zich op een peil bevindt dat aanmerkelijk boven dat van vóór 1940 ligt⁴⁾.

Ten slotte hebben wij berekend dat de totale investeringen in machines per arbeider in de periode 1940-1950 $2\frac{1}{2}$ à 3 maal zo groot zijn geworden (dit getal kon wegens gebrek aan gegevens slechts ruwweg worden bepaald). De totale waarde van het in machines geïnvesteerde kapitaal zal momenteel ongeveer f 1 mrd bedragen voor land- en tuinbouw samen, wat neerkomt op ongeveer f 1.750 per mannelijke arbeidskracht (verwarmingsinstallaties e.d. zijn hierbij niet meegerekend).

Ook na 1945 is de mechanisatie gestimuleerd door de ten opzichte van de dertiger jaren belangrijke verbetering van de inkomenspositie der boeren; verder was er in het buitenland een fonds van nieuwe vindingen gevormd waaruit men na de bevrijding kon putten. Voor de grotere bedrijven waren ook het gebrek aan arbeiders en de loonstijging — die groter was dan de stijging van de machineprijzen — van groot belang. (Het verschil tussen de in de industrie betaalde lonen en de landarbeiderslonen is verdwenen, wat dus een relatief grotere stijging voor de landarbeiderslonen impliceert; de sociale voorzieningen zijn ook op peil gebracht en de werktijden verkort).

Mede onder invloed van het krappe arbeidsaanbod in

de tegenwoordige periode van hoogconjunctuur bestaat het genoemde gebrek aan goede landarbeiders nog steeds, speciaal in de omgeving van de industriecentra.

Het ligt in de lijn der verwachtingen dat deze schaarste voorlopig nog niet zal verdwijnen. In dat verband is het van belang te vermelden dat onlangs is berekend dat ceteris paribus in de komende 13 jaar het totale aantal landarbeiders met ongeveer $1\frac{1}{2}$ pCt per jaar zal afnemen, waarbij echter belangrijke regionale verschillen zullen optreden. Ter compensatie van deze vermindering van het arbeidsaanbod zal dan een vrij belangrijke mechanisatie en rationalisatie moeten plaatsvinden⁵⁾.

De inkomenspositie is de laatste paar jaar wat minder gunstig geworden, speciaal op de bedrijven waar de veeteelt van veel belang is. Op de grotere weidebedrijven echter ondervond de mechanisatie, speciaal van het melken, de afgelopen anderhalf jaar een vrij levendige belangstelling, omdat de animo voor deze arbeid, mede door de onaantrekkelijke werktijden, gering is. In vergelijking met het buitenland is echter het aantal gebruikte melkmachines nog klein.

De arbeidsbehoefte in de landbouw is sterk seizoenmatig. De drang naar mechanisatie was en is het grootst bij de werkzaamheden in de perioden van grote drukte, meestal de oogsttijd, wanneer doorgaans van losse arbeiders gebruik moet worden gemaakt. Mede hierdoor is het te verklaren, dat de vlasoogst, vroeger geheel handwerk, nu goeddeels gemechaniseerd is, terwijl door de inschakeling van een aantal zelfbinders de arbeidsbehoefte tijdens de graanoogst verder verminderd is. Vervolgens verdienen de aanschaffing van vele aardappelrooimachines en hooibouwwerktuigen en de geleidelijke mechanisatie van de bietenoogst in dit verband vermelding. Bij vele van deze machines is het gebruik van een trekker noodzakelijk of gewenst. Door deze mechanisatie is bijv. in de periode 1950-1953 het aantal door losse arbeiders geleverde werkweken met ca 30 pCt afgenomen (voor vrouwelijke losse arbeidskrachten was dit ongeveer 7 pCt).

Helaas zijn er echter enkele seizoenwerkzaamheden, zoals het bieten dunnen, welke nog vrijwel geheel met de hand moeten gebeuren, omdat het technisch nog niet mogelijk is, deze arbeid te mechaniseren. Er is dus nog steeds een arbeidsreserve nodig, waarvan echter de bezettingsgraad door de mechanisatie van de bovenvermelde werkzaamheden in ongunstige zin wordt beïnvloed en waarvan de gewenste omvang, in verband met de verschillende mate waarin er, afhankelijk van de weersgesteldheid, jaar voor jaar een beroep op moet worden gedaan, moeilijk is vast te stellen. Het door boeren en arbeiders nagestreefde doel, te bevorderen dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met een vaste kern, zou door mechanisatie van de nog resterende seizoenarbeid en door vervolmaking van de bestaande machines, waardoor men ten aanzien van de gebruiksmogelijkheden minder van het weer afhankelijk is, in sterke mate worden gediend.

Met betrekking tot de kleine gezinsbedrijven kan worden opgemerkt dat hier de mechanisatie, behalve van

⁵⁾ Vgl. ook R. A. de Widt: „Paarden en trekkers op de grotere bedrijven”. „De Nieuwe Veldbode” van 22 Juli 1954.

⁴⁾ Zie voor uitvoeriger gegevens R. A. de Widt: „De betekenis van de Nederlandse landbouwwerktuigenindustrie”. „De Nieuwe Veldbode” van 3 Juni 1954.

⁵⁾ De bedoelde berekening is te vinden in de publicatie van het Landbouweconomisch Instituut: „De landarbeiders in Nederland” van de hand van de heren A. Maris, M. A. J. Visser en R. Rijnveld, Uitg. September 1954, blz. 73 e.v. Helaas blijft in bovenvermelde becijfering de vraag, of deze afvloeiing nog verschillend zal zijn al naar het de categorie vaste arbeiders of losse arbeiders betreft, onbeantwoord. Wij hebben zelf enigszins de indruk dat de gang van zaken momenteel vaak zo is, dat een vaste arbeider eerst los wordt en dat dan daarna, nadat de binding met de landbouw o.a. door de tewerkstelling bij cultuurtechnische werken in de winter, verslapt is, menigmaal afvloeiing volgt. De ook in deze publicatie te vinden ex ante bepaling van de vermindering van de vraag, te weeg te brengen door mechanisatie en rationalisatie, hebben wij in dit artikel niet overgenomen wegens het ontbreken van een ook maar enigszins bevredigende documentatie.

de technische ontwikkeling, wel zeer sterk afhangt van het inkomen. Naast de mogelijkheid tot inkomensvergroting spelen hier nl. de factoren vergemakkelijking van het werk en verkorting van de werktijd een belangrijke rol. Deze bedrijven hebben geprofiteerd van het feit dat vele machines technisch aangepast zijn aan het kleine bedrijf. Voor zover individuele aanschaf nog niet ver-

antwoord was heeft men vaak een oplossing gezocht in de richting van gezamenlijk, soms georganiseerd coöperatief, gebruik. Het oprichten van landbouwwerktuigen-coöperaties, waarvan het aantal echter de laatste paar jaar weinig meer toeneemt, is in de na-oorlogse periode van overheidswege gestimuleerd.

Wageningen.

R. A. DE WIDT, ec. drs.

De bijeenkomsten van E.G.K.S. en Raad van Europa

De recente bijeenkomst in Straatsburg ¹⁾ van de Gemeenschappelijke Vergadering van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal heeft nog weer eens aangetoond hoe moeilijk het is voor de 78 verzamelde parlementsleden uit de zes bij de Gemeenschap aangesloten landen, de grote lijn van de markt in het oog te houden. Reeds lang voor de vergadering begon wist men, dat het kartelbeleid van de Hoge Autoriteit op deze bijeenkomst een veelbesproken punt zou worden. Nu, dat is het dan ook geweest, maar een groot debat over de brede problematiek van onze enige supranationale organisatie is, ook al doordat onvermijdelijk de politieke kant van de zaak in het middelpunt van de belangstelling kwam, niet de vrucht van de bijeenkomst geworden.

Het moet gezegd, dat de Hoge Autoriteit daartoe nu ook niet bepaald animeerde — daargelaten of dat tot haar taak zou behoren of niet. De drie gewraakte kartels: de „Gemeinschaftsorganisation Ruhrkohle” (GEORG), het „Comptoir belge des Charbons” (COBECHAR) en de „Association technique de l'Importation charbonnière” (ATIC) zijn onderwerp geweest van menige parlementaire aanval, maar ook van uitgesproken twijfel over de vraag of men in deze drie gevallen wel werkelijk in de vergadering liet de aanval leiden door de Nederlandse afgevaardigde G. M. Nederhorst. Hij stelde voor, de kartels („Particuliere kartels schieten nog steeds als paddestoelen de grond uit!”) te laten vervangen door organen waarin vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers en van het algemeen belang zitting zouden hebben, naar het voorbeeld van de Nederlandse publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Intussen had men ten aanzien van de kartels een uitspraak van de aftredende president, Jean Monnet, dat de Hoge Autoriteit hoopt voor 31 Maart 1955 belangrijke beschikkingen af te kondigen.

Met een nasmeulend onbehagen over het weinig concrete dat tot dusver aan de zaak gedaan was, maar tegelijk met hoop op de aangekondigde nader actie van de Hoge Autoriteit nam men afscheid van de kartelkwesitie om over te stappen in de politiek. De Nederlandse afgevaardigde Mejjuffrouw Klompé en de Franse M.R.P.-er Teitgen stonden vooraan in het front dergenen, die van de Gemeenschap voor Kolen en Staal uit de Europese integratie verder wilden doortrekken. Het emotionele debat over dit onderwerp liet verder nauwelijks ruimte voor gedegen economische beschouwingen, terwijl toch de uiteenzetting van de Hoge Autoriteit over „De Toestand van de Gemeenschap” daar alle stof voor bood, meer nog dan voor geharrewar over de kartels. Ten aanzien van de kartels had men slechts de beschikking over de mededeling dat besprekingen gaande waren, en over de aankondiging van hoop op de afkondiging van beschikkingen binnen vier maanden; ten aanzien van de steenkoolmarkt als geheel kon men beschikken over een belangwekkend

overzicht, dat overigens de parlementariërs alle gelegenheid bood ook wat dat betreft de Hoge Autoriteit onder vuur te nemen. Men had kunnen aanvoeren dat de Hoge Autoriteit nog niet ver is gevorderd op de weg naar een vaste, algemene kolenpolitiek. Ook als men begrip heeft voor de verontschuldigende verklaring, dat het vastleggen van een algemeen kolenbeleid een werk is van lange duur en, zoals de Hoge Autoriteit zegt, slechts geleidelijk kan worden aangepakt, blijft er voor een kritisch gestemd parlement ruimte voor vragen over het tempo in deze uiterst belangrijke materie.

Deze kwesitie nu is tijdens de bijeenkomst niet uit de verf gekomen, ofschoon als basis voor debat een aantal principiële punten naar voren was gebracht in de uiteenzetting over „De Toestand van de Gemeenschap”. Men vindt daarin o.a. een illustratie van het feit dat het aandeel van kolen bij de dekking van de energiebehoeften in de Gemeenschap voortdurend achteruit loopt. Deze ontwikkeling heeft zich onlangs nog versneld. Ondanks een algemeen oplopende conjunctuur en een uitbreiding van de productie in de ijzer- en staalindustrie is de kolenmarkt tot nu toe zwak gebleven.

1950 = 100	1947	1952	1953	1954 (ramingen)
Verbruik van kolen	98	112	107	109
Energieverbruik	94	116	115	—
Industriële productie	89	120	126	135

De kolen van de Gemeenschap bekleden geen monopolistische positie meer: zij worden bedreigd door de concurrentie van andere vormen van energie en door andere bevoorradingsbronnen. Een belangrijke aanpassing van het kolenbeleid, aldus de Hoge Autoriteit, aan deze nieuwe toestand is geboden. Rekent men van 1929 af dan is tot en met 1954 de industriële productie van de Gemeenschap toegenomen met ongeveer 50 pCt, het totale energieverbruik met 20 pCt (door verbetering van het thermisch rendement der bedrijven), maar het kolenverbruik liep terug. In het gunstigste jaar na de oorlog, in 1952, was het kolenverbruik in de Gemeenschap maar 0,4 pCt groter dan in 1929.

1929 = 100	1937	1952	1953	1954 (ramingen)
Verbruik van kolen	95	100	96	98
Energieverbruik	102	119	118	—
Industriële productie	102	136	143	156

In de zes bij de Gemeenschap aangesloten landen liggen de cijfers onderling nogal verschillend. In Duitsland heeft het kolenverbruik in 1953 dat van 1929 met ongeveer 25 pCt overtroffen, terwijl het energieverbruik uit andere bronnen met 60 pCt toenam. Frankrijk, het Saargebied en Italië daarentegen hebben hun kolenverbruik van 1929 t/m 1953 met ruim 20 pCt verminderd, maar hun energieverbruik uit andere bronnen verduerd. Evenzo België en Luxemburg, waar het kolenverbruik sedert 1929 met meer dan 20 pCt terugliep, maar waar het energieverbruik uit andere bronnen in dezelfde periode steeg van 500.000 ton tot meer dan

¹⁾ 29 November - 2 December 1954.

4 mln ton. Nederland zag, evenals Duitsland, zijn kolenverbruik stijgen, met 22 pCt, maar ons energieverbruik uit andere bronnen verdrievoudigde.

Wie deze cijfers beziet kan met de Hoge Autoriteit instemmen als zij zegt, alles in het werk te willen stellen om de concurrentiecapaciteit van de binnen de Gemeenschap gewonnen kolen op te voeren ten opzichte van uit derde landen ingevoerde kolen en ten opzichte van andere energiebronnen, waarvan ze noemt: waterkracht, bruinkool, aardgas en vloeibare brandstoffen. Als eerste concurrentiemogelijkheid lanceert de Hoge Autoriteit, dat alles moet worden geprobeerd om van steenkool een meer economische energiebron te maken. Het is nu zo dat de kolenprijzen binnen de Gemeenschap sterker zijn gestegen dan de andere prijzen, in het bijzonder sterker dan de prijzen van stookolie. Als oorzaak noemt de Hoge Autoriteit: de verbeterde lonen van de mijnwerkers, het minder snelle tempo van de technische vooruitgang in de mijnen en het winnen van kolen op grotere diepte. Een daling van de kolenprijzen is slechts mogelijk als de kolen onder zo rationeel mogelijke omstandigheden worden gewonnen en als gestreefd wordt naar het meest economische gebruik van kolen. Hier doet zich de invloed gelden van de snelle ontwikkeling, gedurende de laatste tien jaren, van de valorisatieproducten: cokes, gas en electriciteit. Alleen al van 1937 tot 1953 is de hoeveelheid kolen die in de Gemeenschap werd gebruikt voor verwerking, gestegen van 98 mln ton tot 118 mln ton, terwijl het overige kolenverbruik daalde van 135 mln tot 118 mln. In 1939 werd ongeveer 40 pCt van de verbruikte steenkool gevaloriseerd, in 1953 50 pCt, en de Hoge Autoriteit neemt aan dat deze ontwikkeling nog niet is geëindigd. Het voorbeeld van Duitsland, waar over lange afstand aangevoerd gas een aanzienlijk deel heeft gedekt van de vraag, die anders wellicht zou zijn gedekt door vloeibare brandstoffen, kan aantonen hoe die ontwikkeling de concurrentiecapaciteit van steenkool kan versterken. Bovendien wordt door valorisatie de oplossing vergemakkelijkt van het vraagstuk der minderwaardige kolen.

Is een conclusie mogelijk? De Hoge Autoriteit, aan wier jongste „Uiteenzetting over de Toestand van de Gemeenschap” deze beschouwingen en cijfers zijn ontleend, zegt dat de algemene economische ontwikkeling natuurlijk bepalend is voor het energieverbruik in de nationale economieën. Maar daarbij komt dat de verschillende vormen van beleid bepalend zijn voor de ontwikkeling van de diverse concurrerende energiebronnen. En beide factoren hebben een beslissende invloed op de rol die

wordt gespeeld door de kolen — nú, en, zegt de Hoge Autoriteit, in de toekomst. Twijfelt de Hoge Autoriteit hier aan haar vermogen om de nationale belangen te doorbreken ten gunste van een supranationaal beleid? Zij zal in ieder geval met belangstelling hebben kennis genomen van wat werd gezegd door de parlementsleden die op de zetels van de Kolen- en Staalafgevaardigden plaatsnamen toen op 8 December, ook in Straatsburg, de niet-supranationale Assemblée Consultative van de Raad van Europa bijeenkwam.

Kort nadat daar een Engelse afgevaardigde zijn twijfel had uitgesproken over het perspectief van het politiek debat zolang men de economische problemen niet in het oog vatte, hield onze landgenoot P. J. Kapteyn een klemmend betoog voor West-Europa's economische defensie. Hij vroeg zich af, hoe de Westeuropese Unie zou kunnen voorkomen dat West-Duitsland wordt weggevoerd naar het Kremlin, dat de Duitsers economische voordelen kan bieden tegenover de beschermende rechten van de Commonwealth en de Union Française, de hoge Amerikaanse invoerrechten en de goedkope Japanse massaproductie. Hoe kan onze Westeuropese Unie voorkomen dat in Duitsland opnieuw een toestand ontstaat die een Hitler deed opstaan? Wat wij moeten hebben, aldus de heer Kapteyn, is een plan voor Europa's economische defensie tegenover het potentiële Russische tarwe-aanbod en de groeiende staalproductie van Moskou: de Sowjet-Unie produceerde in 1913 4½ mln ton staal, tegen 25 mln ton in West-Europa en 42 mln ton in Amerika. Maar in 1953 produceerde de Sowjet-Unie 50 mln ton staal, en de landen die zijn aangesloten bij de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal 40¹⁾, ofschoon Amerika 100. Binnen vijftig jaar zouden de Sowjet-Unie en China wellicht evenveel kunnen produceren als Amerika. Men heeft gezegd, dat wij een brug moeten vormen tussen Oost en West. Maar laat het niet de brug zijn waarover de Sowjet-Unie haar economische opmars maakt naar het Westen. De genen die juichten bij verwerping van de Europese Defensiegemeenschap moeten nu met plannen komen voor Europa's economische defensie!

Toen de heer Kapteyn zijn rede hield stond een politiek punt op de agenda en geen economisch. Maar in de volgende zitting van de Assemblée van de Raad van Europa, in Mei, zal dat anders zijn. Het is te verwachten dat deze zaak dan verder wordt uitgesponnen, nadat eerst nog het parlement van de Gemeenschap voor Kolen en Staal gelegenheid zal hebben gehad zich te rehabiliteren op een zitting in Februari.

Hilversum.

R. P. SIMONS COHEN.

¹⁾ In 1954 10 pCt meer.

Het huidige valutakort van Denemarken

Inleiding.

Sinds het begin van dit jaar is de goud- en deviezenreserve bij de nationale bank van Denemarken snel geslonken en zelfs tot nul gedaald, hetgeen in Denemarken en daarbuiten sterk de aandacht heeft getrokken. In het algemeen zijn dit jaar de deviezenreserves der zwakke valutalanden juist toegenomen. Het is daarom interessant na te gaan waarom de ontwikkeling in Denemarken tegengesteld is geweest.

De na-oorlogse economische ontwikkeling van Denemarken liep tot voor kort parallel met die van ons land. Zo werd in 1949 een zekere sanering van de betalingsbalans bereikt, welke in 1950 weer ongedaan werd ge-

maakt. Men heeft sindsdien een deflatoire politiek gevoerd, welke tot een herstel van de betalingsbalanspositie leidde, doch aanvankelijk met een binnenlandse contractie gepaard ging.

Er is echter een belangrijk verschil met ons land: het herstel van de Deense economische positie tegenover het buitenland is niet zo ver gegaan. Aan het einde van 1953 bedroeg de reserve aan goud en deviezen 325 mln kronen, voldoende voor de invoer van 3 weken (in Nederland een half jaar). Een kleine vermindering brengt de reserve dus spoedig tot het nulpunt en werkt daardoor veel meer spectaculair, zodat gemakkelijk speculatieve bewegingen worden opgeroepen, die de daling versterken.

Vanaf het begin van dit jaar nam de reserve aan deviezen snel af en was eind Juli tot praktisch nul gedaald (zie tabel 1). De oorzaak van deze daling in de goud- en deviezenreserve ligt in eerste instantie bij het grote invoeroverschot. In tabel 2 zijn in- en uitvoer van de eerste 11 maanden van 1953 en 1954 met elkaar vergeleken. De stijging van het invoeroverschot komt vrijwel overeen met de daling van de deviezenreserve.

TABEL 1.
Goud- en deviezenreserve December 1953 - October 1954
(eind van de maand, mln kronen)

	Bedrag
December 1953	325
Januari 1954	319
Februari	312
Maart	274
April	195
Mei	142
Juni	24
Juli	5
Augustus	— 86
September	— 164
October	— 257

TABEL 2.
In- en uitvoer Januari - October 1953 en 1954
(mln kronen)

	invoer	uitvoer	invoeroverschot	
			absoluut	in pCt van de invoer
1953 Jan./Oct.	6.277,3	5.579,3	698,0	11,1
1954 Jan./Oct.	7.304,7	5.950,8	1.353,9	18,5

In het volgende zullen de achterliggende oorzaken van deze ontwikkeling nader worden bezien.

Ruilvoet en uitvoer.

De ruilvoet van Denemarken vertoont in de periode Jan.-Oct. 1954 ten opzichte van de overeenkomstige periode van 1953 geen verandering. De Deense ruilvoet vertoont een gunstiger ontwikkeling dan de ruilvoet in Nederland: uit de beweging van de Deense ruilvoet is dus niet te verklaren waarom de ontwikkeling van de goud- en deviezenreserve in Denemarken anders is geweest dan bij ons.

In tabel 3 hebben wij de Deense uitvoer vergeleken met de uitvoer van de O.E.E.C.-landen en van ons land. Het blijkt, dat de Deense uitvoer zeer goed met de uitbreiding van de Europese uitvoer is meegegaan en een normale ontwikkeling vertoont. De uitvoer van Nederland is daarentegen veel sterker dan normaal toegenomen.

TABEL 3.
Volume-indices van uitvoer van Denemarken en gezamenlijke O.E.E.C.-landen

	Nederland	Denemarken	O.E.E.C.-landen
1952	100	100	100
1953	114	110	111
1954	127 a)	123 a)	115 a)

a) gemiddelde van de eerste 6 maanden.

Invoer van grondstoffen.

In de eerste helft van 1954 is de invoer veel sterker toegenomen dan de uitvoer. Wanneer we de invoer onderscheiden naar bestemming (tabel 4) blijken vooral de invoer van de niet-duurzame productiemiddelen en van de „andere consumptiegoederen” te zijn toegenomen. Bij de niet-duurzame productiemiddelen zijn met name gestegen de invoer van granen en ander veevoeder, alsmede de metalen. De „andere consumptiegoederen” zijn met name auto's, motorfietsen e.d.

TABEL 4.
Verdeling van de invoer naar bestemming
(mln kronen)

	absoluut		indexcijfer 1954 (1953 = 100)
	1953 1/11	1954 1/11	
niet duurzame productiemiddelen	4.473	5.268	118
duurzame productiemiddelen	912	968	106
voedings- en genotmiddelen	232	252	109
andere consumptiegoederen	660	817	124

Vergelijken we de invoer van de verschillende niet-duurzame productiemiddelen over de jaren 1952-1954 (tabel 5) dan blijken de importen van granen in 1953 een sterke daling te hebben ondergaan. De productie in de voedingsmiddelenindustrie en in de landbouw vertoont van 1952 naar 1953 geen daling.

TABEL 5.
Invoer van niet duurzame productiemiddelen

	volume in 1.000 tonnen			waarde per ton in kr.		
	1952 1/11	1953 1/11	1954 1/11	1952 1/11	1953 1/11	1954 1/11
granen	217	150	951	704	593	423
ander veevoeder.	343	497	642	647	583	570
metalen	415	427	521	155	132	127

In 1953 daalden de prijzen van granen en in verwachting van een verdere daling werden de aankopen uitgesteld. In 1954 vond echter voorraadaanvulling plaats, die gestimuleerd werd door een sterke uitbreiding van de productie in de landbouw en een — zij het geringe — voortgang in de voedingsmiddelenindustrie (tabellen 6 en 7). De productie-uitbreiding in de landbouw en in de metaalnijverheid in 1954 deed de invoer van veevoeder en grondstoffen voor de ijzer- en metaal-industrie stijgen.

TABEL 6.
Productie-indices
(overeenk. periode 1953 = 100)

	1954 1/7
voedingsmiddelenindustrie	102
dierlijke landbouwproductie	104
ijzer- en metaalindustrie	114

De toeneming werd verder bevorderd door een bijzondere prijsverwachting van de Deense importeurs: zij vreesden prijsstijging als gevolg van devaluatie. Van de totale waarde van de ingevoerde niet-duurzame productiemiddelen kunnen we, rekening houdend met de productiestijging, ongeveer 300 mln kronen toerekenen aan speculatie. Tabel 8 geeft aan hoe deze speculatie over de ingevoerde grondstoffen is verdeeld.

TABEL 7.
Uitbreiding varkens- en veestapel
(1.000 stuks)

	varkens	rundvee
April 1953		3.053
Nov. 1953	4.594	
April 1954		3.144
Oct. 1954	5.065	

TABEL 8.
Samenstelling van de invoer van grondstoffen in 1954 1/7

	totaal	voorraadvorming uitbreiding van de productie	specu- latie
invoer van granen	403	162	241
invoer van andere voederstoffen	366	311	55
invoer van metalen	664	664	—

Invoer van consumptiegoederen.

Zoals tabel 4 laat zien vormt de invoer van consumptiegoederen slechts 15 pCt van de totale Deense invoer. De toeneming van de invoer van consumptiegoederen

bedraagt ca 180 mln kronen. Van deze toeneming komt ca 80 mln voor rekening van automobielen en motorrijwielen.

De toeneming van deze invoer is allereerst te danken aan verlichting van invoerbepalingen, waardoor de auto-import uit de Verenigde Staten met ca 25 mln kronen toenam. In de tweede plaats is deze vergrote invoer van auto's en motorfietsen veroorzaakt door een gestegen koopkracht. Deze stijging is ook verantwoordelijk voor de algemene stijging van de invoer van consumptiegoederen. De stijging van de koopkracht is een gevolg van verhoogde lonen en van een uitbreiding van de werkgelegenheid.

De ontwikkeling van de lonen in Denemarken is in tabel 9 gegeven. De ontwikkeling is uitgesproken rustig geweest en is in 1954 niet verstoord. Voorstellen tot belastingverlaging zijn dit voorjaar ingediend en kunnen nog geen effect hebben gehad.

TABEL 9.

Lonen in Denemarken
(1951 = 100)

	Lonen in landbouw	Lonen in industrie	Lonen landelijk
1952	113,6	107,8	109,4
1953 1e kwartaal	121,8		
2e kwartaal		110,9	
3e kwartaal			
4e kwartaal			
1954 1e kwartaal	130,0		
2e kwartaal	124,5	115,1	118,2
3e kwartaal	124,5		

De werkgelegenheid nam, ten opzichte van de overeenkomstige periode van het vorig jaar, met 1,0 pCt toe. Tot deze vergroting van de werkgelegenheid heeft de Overheid bijgedragen door vergroting van defensie-uitgaven en een krachtige stimulering van de woningbouw. Wij kunnen de inflatoire invloed van het Rijk bij benadering nagaan aan de hand van de mutaties in de verhouding tot de geldscheppende instellingen. Uit het verloop van de maandelijkse geldschepping van het Rijk blijkt in totaal een zekere inflatoire invloed ten bedrage van ca 500 mln kronen (tabel 10).

TABEL 10.

Maandelijkse geldschepping van het Rijk
(mln kronen)

	saldo verandering rekening bij Nationale Bank (eind van de maand)	bij bankwezen geplaatste staatschuld	totale inflatoire (-) of deflatoire (+) invloed (2) - (3)
Februari	- 72,3	+ 67,9	- 140,2
Maart	+ 118,9	0	+ 118,9
April	- 95,2	- 6,5	- 88,7
Mei	- 150,7	- 3,0	- 147,7
Juni	+ 85,0	+ 17	+ 68
Juli	- 81,7	0	- 81,7
Augustus ..	- 174,2	0	- 174,2
September ..	+ 15,3	- 35,6	+ 50,9
October ..	+ 74,4	0	+ 74,4

De stimulering van de woningbouw heeft de industriebouw enigszins achter doen blijven (tabel 11).

TABEL 11.

Woningbouw en industriebouw
(1.000 m²)

	woningbouw	industriebouw	totaal
1953 1/2	767,9	338,4	1.106,3
1954 1/2	904,0	350,0	1.254,0

In deze situatie is van de industriële investeringen slechts een geringe stimulans uitgegaan. Per saldo is de inflatie dus gering gebleven, zij het dat deze geringe inflatie niet zonder gevolgen is gebleven voor de invoer van consumptiegoederen.

De Maatschappij die zéér bijzondere voordelen biedt

**ZWITSERSCHE MAATSCHAPPIJ
VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENTE**

Herengracht 500 Amsterdam Telefoon 37171

(Advertentie)

De loonsverhoging en de uitbreiding der werkgelegenheid hebben de loonsom met 4,6 pCt doen toenemen. Deze toeneming is gering. Men zie in dit verband ook de slechts bescheiden stijging van de kleinhandelsomzetten (tabel 12). De mate van deze stijging is in overeenstemming met de vergroting van de koopkracht.

TABEL 12.

Kleinhandelsomzetten
(1950 = 100)

	1953	1954
Januari	99	101
Februari	93	97
Maart	107	107
April	108	115
Mei	108	115
Juni	107	114

Samenvatting:

Op grond van dit onderzoek zijn wij dus tot de volgende conclusies gekomen:

- de Deense deviezenreserve was aan het begin van dit jaar bijzonder klein. Een geringe verandering in de verhouding tot het buitenland is voldoende geweest om deze deviezenreserve te doen verdwijnen en aanleiding te geven tot speculatie reacties;
- in 1953 heeft een geringe invoer van grondstoffen plaats gehad. In 1954 vond een voorraadaanvulling plaats, die gestimuleerd werd door een uitbreiding van de productie in landbouw en industrie. De invoer nam bovendien sterk toe door een bijzondere prijsverwachting van de Denen: zij vreesden een devaluatie en prijsstijging;
- de invoer van auto's en motorfietsen nam toe, enerzijds als gevolg van het opheffen van invoerbepalingen uit de Verenigde Staten, anderzijds als gevolg van een toeneming van de koopkracht;
- een geringe stijging der lonen en de inflatoire invloed van de overheidshuishouding hebben de koopkracht doen stijgen en zijn vermoedelijk de oorzaak van de stijging van de invoer van de overige consumptiegoederen.

's-Gravenhage

J. G. KLEVE, ec. drs.

**BEDRIJFSECONOMISCHE
NOTITIES**

De Spaarbank te Rotterdam

Het sparen bij spaarbanken vertoont de laatste jaren hier te lande een snelle — om niet te spreken van een stormachtige — ontwikkeling. De cijfers van de Spaarbank te Rotterdam, welke haar jaarverslag 1954 onlangs publiceerde, vormen hiervan een treffende illustratie.

De na-oorlogse ontwikkeling overziende, blijkt het tegoed der inleggers volgens tabel 1 vooral in 1953 en 1954 een zeer sterke stijging te hebben ondergaan. Slechts het jaar 1945 gaf, i.v.m. de verplichting in het kader der geldsanering om bankpapier bij banken en spaarbanken in te leveren, een groter netto saldo inleggingen boven terugbetalingen te zien. Opmerkelijk t.a.v.

de ontwikkeling van het inleggerstegoed is voorts de beperkte omvang van de daling er van in 1946 (opvraging van vrij geld na de geldsanering) en, meer nog, in 1950 en 1951 (oorlogsvrees en na-Korea koopwoede bij het publiek).

Enig inzicht in de oorzaken van de stijging van het inleggerstegoed in de loop der jaren wordt verkregen uit de beide laatste kolommen van tabel 1. Het gemiddeld tegoed per inlegger vertoonde jarenlang een merkwaardige stabiliteit, waardoor het einde 1952 nog steeds weinig afweek van 1938 (f 281 tegen f 274). In 1953 en 1954 greep er echter een verandering plaats; het gemiddeld tegoed per spaarder nam in deze twee jaar tezamen met ruim 30 pCt toe.

TABEL 1.

Ult. resp. jaar	Tegoed van inleggers	Saldo inleggingen boven terugbetalingen	Bijgeschreven rente	Aantal rekeningen	Gemiddeld bedrag per inlegger (× f 1)
1938	53,2	- 0,9	1,3	194.000	274
1944	53,9	+ 6,4	1,1	231.000	234
1945	83,1	+ 27,7	1,5	252.000	330
1946	76,3	- 8,5	1,7	275.000	278
1947	81,4	+ 3,4	1,7	292.000	279
1948	83,4	+ 0,2	1,8	304.000	274
1949	90,9	+ 5,6	1,9	317.000	287
1950	92,2	- 0,7	2,1	327.000	282
1951	91,5	- 2,7	1,9	336.000	272
1952	97,8	+ 4,2	2,1	349.000	281
1953	117,6	+ 17,2	2,6	363.000	323
1954	140,5	+ 19,9	3,1	379.000	370

Een langzamer doch gestage groei viel daarentegen waar te nemen bij het aantal der aangesloten spaarders, hoewel ook hier de stijging in 1953 en 1954 enigermate werd versneld.

De eerstgenoemde sprongsgewijze groei in beide laatstgenoemde jaren hing vermoedelijk grotendeels samen met de heersende exceptioneel gunstige conjuncturele situatie.

De laatstgenoemde trendmatige ontwikkeling over de beschouwde langere periode hield, behalve met de bevolkingsgroei, waarschijnlijk vooral verband met groeiende spaargewoonten bij de brede massa.

De Spaarbank te Rotterdam wacht deze ontwikkeling inmiddels niet met gekruiste armen af. Integendeel, deze groei zal voor een deel juist het gevolg zijn van haar daarop gerichte grote activiteit. Op dit gebied spreidt zij zelfs een verbazingwekkende vindingrijkheid ten toon, zoals uit onderstaande opsomming van acties moge blijken: reclame voor boekjes voor pasgeborenen; schoolsparen; sparen met automaten; spaarclubs; spaarzegels; bedrijfssparen; spaarblokken; honderd gulden club; sparen met levensverzekering; spaarbusjes; deelneming aan tentoonstellingen; filmvoorstellingen voor de jeugd e.z. enz.

Voorspoedig als deze ontwikkeling moge zijn, moet hier toch worden gewezen op een schaduw die over het sparen hangt. Wie een gulden bij een spaarbank inlegt, heeft recht op terugbetaling van één gulden (vermeerderd met de gekweekte rente), ongeacht hoe groot de koopkracht daarvan na enige tijd is geworden. Terecht merkt de Directie nu in haar verslag op, dat de spaarders vermoedelijk de grootste der „vergeten groepen” vormen, en dat op hun belangen helaas zelden de aandacht wordt gevestigd. Zij ziet het als een deel van de sociale taak van de spaarbanken met kracht voor deze belangen op te komen. Het zou inderdaad zijn toe te juichen als degenen, die voor de steeds verder gaande uitholling van de gulden door loon- en prijsronden verantwoordelijk zijn, met de gevolgen daarvan voor de spaarders rekening zouden

houden; of hierop werkelijk kans bestaat moet o.i. echter wel sterk worden betwijfeld.

* *

Het doel van de Spaarbank, bevorderen van het sparen in deze vorm, werd derhalve de afgelopen jaren in sterke mate bereikt. Dit bracht echter onmiddellijk een tweede vraagstuk mee, nl. de belegging der binnenkomende middelen. Belegging moet hier op zodanige wijze geschieden, dat de inkomsten daaruit ten minste voldoende zijn om de onkosten te bestrijden en een matige rente — de laatste jaren 2,4 pCt per jaar — over de inleggelden uit te keren. Anderzijds moet de belegging zodanig zijn opgebouwd, dat aan alle opvragingen zonder geforceerde maatregelen kan worden voldaan, hetgeen aan de liquiditeit der activa bepaalde eisen stelt. Uit tabel 2 is op te maken, op welke wijze de Spaarbank de afgelopen jaren bij haar beleggingen is tewerk gestaan.

De eerste na-oorlogse jaren werd een sterk accent op het zeer liquide doch laag rentende actief schatkistpapier gelegd. Van ca medio 1946 — medio 1948 bestond er een mogelijkheid onder bepaalde voorwaarden met een opzeggingstermijn van drie maanden gelden in 's Rijks Schatkist te storten tegen een rentevergoeding van 2½ pCt (op zgn. Liquiditeitsrekening). Van begin 1949 af tot heden voortdurend konden — tot een gelimiteerd bedrag — gelden worden gestort op de zgn. Spaarbankrekening bij de Schatkist. Maandelijks kan op deze rekening worden gestort of teruggevraagd. De rentevergoeding bedraagt 2½ pCt per jaar over de laagste stand tijdens het betreffende kalenderjaar, en 2 pCt over het meerdere (inmiddels met ingang van 1 Januari 1955 verlaagd tot 2 resp. 1½ pCt). Deze belegging, kas, bank- en girotegoed, enig daggeld en enkele kasgeldleningen vormden tezamen per ultimo 1954 een totaal van ca f 16 mln, welk bedrag dus op korte termijn liquide kon worden gemaakt, en toch nog een vrij bevredigend rendement opleverde.

TABEL 2.

Activa (× f 1 mln)	ult.	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
		Kas, bank, giro	5,1	2,7	1,0	0,8	1,0	1,0	1,4	2,7	4,0	2,1
Daggeld	—	—	—	0,3	0,3	0,3	0,2	0,5	0,5	—	—	0,2
Schatkistpapier	15,9	44,3	2,0	6,8	20,3	9,0	—	—	—	—	—	—
Kasgeldleningen	—	—	—	—	—	—	3,1	7,0	2,0	2,0	1,5	—
Spaarbankrekening bij het Rijk a)	—	—	35,0	28,5	—	12,3	13,5	5,0	5,5	9,0	11,0	11,0
Hypotheekleningen	3,0	2,8	2,6	2,6	3,1	3,2	3,2	6,1	11,7	14,1	15,3	15,3
Effecten b)	39,2	44,6	46,6	48,4	49,1	54,3	55,9	51,5	58,7	70,3	79,4	79,4
Leningen op schuldbekentenis	3,7	2,9	2,5	7,6	23,4	24,7	27,5	26,3	27,2	33,5	42,6	42,6
Onroerend goed	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,9	1,1	1,3	1,3
Totaal kasmiddelen en beleggingen	67,3	97,7	90,2	95,5	97,7	105,3	105,8	99,7	110,5	132,1	154,6	154,6

a) In 1946 en 1947 „Liquiditeitsrekening”.

b) Inclusief 3 pCt voorinschrijfrekening bij het Rijk.

Wat de overige beleggingen betreft, valt het accent uiteraard meer op de rentabiliteit dan op de liquiditeit, hoewel er vanzelfsprekend zoveel mogelijk naar zal worden gestreefd, dat door het vervallen van hypotheekleningen en het aflossen van obligaties en onderhandse leningen regelmatig kasmiddelen binnenvloeien.

De voornaamste dezer langere beleggingen vormt reeds jaren lang de groep effecten, ad f 79,4 mln per ultimo 1954, waarvan staatsfondsen met f 57,9 mln en gemeenteobligaties met f 13,1 mln het leeuwendeel vormen. Het in aandelen belegde bedrag bedroeg slechts 1,6 mln (vnl. aandelen Koninklijke en preferente aandelen Herstelbank en Unilever). De leningen op schuldbekentenis — die sinds 1948 ongeveer de helft van het effectenbedrag uitmaken — hebben vnl. gemeenten en provincies tot debi-

trice (resp. f 32,8 mln en f 4,4 mln op een totaal van f 42,6 mln).

Het bedrag der hypotheken vertoont weliswaar de laatste vier jaar een relatief sterke stijging, doch t.o.v. effecten en leningen op schuldbekentenis blijft het toch nog bescheiden van omvang.

Overheidsschuld neemt derhalve onder de beleggingen een overwegende plaats in. Uit soliditeitsoverwegingen is deze beleggingspolitiek begrijpelijk; zij brengt echter i.v.m. de lage rente, die de Overheid op haar leningen wenst te betalen, slechts een matig rendement mede.

De gemiddelde rente voor alle beleggingen tezamen bedroeg, prospectief per ultimo 1954 berekend, 3,25 pCt (per ultimo 1953, 1952, en 1951 resp. 3,30 pCt, 3,25 pCt en 3,11 pCt). De rentevergoeding aan inleggers bedroeg in 1953 en 1954 2,40 pCt (maximaal over f 10.000), over 1949 t/m 1952 2,25 pCt (maximaal over f 5.000).

Het bedrag der onkosten, salarissen en pensioenen bedroeg in 1954 0,77 pCt van het gemiddelde inleggers-tegoed per ultimo 1953 en 1954; het overeenkomstige cijfer voor 1953 bedroeg 0,82 pCt.

Voornamelijk daar het belegde bedrag het tegoed der inleggers in ruime mate overtreft (zie tabel 1 en 2), wordt elk jaar winst („bedrijfsoverschot”) gemaakt. Deze wordt, daar er i.v.m. de vorm van „stichting” der Spaarbank geen uitkering aan winstgerechtigden behoeft plaats te vinden, aangewend voor reservering.

- De reserves, die hier het waarborgkapitaal voor de inleggers vormen, in het op deze wijze van jaar tot jaar versterkt. Per ultimo 1954 bedroeg de (algemene) reserve f 9,2 mln (= 6½ pCt van het inleggerstegoed), waarnaast nog aanwezig waren een reserve voor koersverschillen op effecten en verlies op hypotheken van f 4,5 mln en een Fonds voor herbouw van f 3,3 mln. Mede met het oog op de soliditeit der beleggingen kan derhalve van een financieel krachtige positie van de Spaarbank worden gesproken.

Rotterdam.

J. C. BREZET.

BOEKBESPREKING

The Economic Development of Mexico. Report of the Combined Mexican Working Party. The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1953, 392 blz., \$ 10.

The Economic Development of British Guiana. Report of a Mission organized by the International Bank for Reconstruction and Development. The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1953, 366 blz., \$ 6.

Het rapport over de economische ontwikkeling van Mexico verschilt belangrijk van zijn voorgangers in de reeks studies over achtergebleven landen, gepubliceerd door de Wereldbank onder titels, in de regel analoog aan de bovenstaande ¹⁾. In de eerste plaats waren de samenstellers van het rapport vier economen (twee Mexicanen en twee economen van de International Bank for Reconstruction and Development), terwijl normaliter de „General Economic Survey Mission” bestaat uit een aantal specialisten plus een econoom, allen aangewezen door de Wereldbank.

Deze uitzondering vindt haar verklaring in de taakstelling, die ditmaal niet het opstellen van een investeringsplan voor de komende jaren, maar juist een analyse

¹⁾ Zie voor een bespreking van het rapport over Suriname „E.-S.B.” van 10 December 1952; over Jamaica „E.-S.B.” van 13 Mei 1953; over Nicaragua „E.-S.B.” van 9 September 1953.

van de feitelijke investeringen in de jaren 1939 t/m 1950 inhield. Met betrekking tot de toekomst heeft de Working Party zich slechts bezig gehouden met een schatting van de betalingsbalans in het jaar 1956. Hier rijst vanzelfsprekend de vraag, in hoeverre het mogelijk is een kwantitatief betrouwbare raming van de ontwikkeling van de betalingsbalans te geven, zonder gebruik te maken van een model dat de gehele economie beschrijft. Overigens wordt de waarde van het rapport hierdoor nauwelijks beïnvloed, daar het zwaartepunt van deze studie gelegen is in het onderzoek naar de groei van de Mexicaanse economie in de jaren 1939 t/m 1950. Die groei was zeer aanzienlijk: het reële nationale inkomen per hoofd steeg met 62 pCt. De levensstandaard is echter in het algemeen veel minder gestegen, omdat de winsten van industrie en handel veel sneller toemen dan de lonen en salarissen. Het aandeel van de winsten in het nationale inkomen kwam van 26,2 pCt (in 1939) op 41,4 pCt (in 1950), ten koste van het aandeel van de andere factoren, waaronder de arbeid.

In alle sectoren der economie werd de productie belangrijk vergroot, behalve in de mijnbouw. Een gunstige ruilvoet maakte de invoer van kapitaalgoederen mogelijk. Voor een voortgezette stijging van de productie moet evenwel rekening worden gehouden met een verslechtering van de kapitaalcoëfficiënt, onder andere als gevolg van het optreden van „bottlenecks” in kapitaal-intensieve sectoren als vervoerswezen en energievoorziening. Ter ontsluiting en bescherming van natuurlijke rijkdommen zijn investeringen vereist; deze zullen een kleiner jaarlijks rendement geven dan het tot dusver geïnvesteerde kapitaal, dat steeds werd gericht op die toepassingen, die op korte termijn grote opbrengsten verschaffen.

De snelle ontwikkeling werd mogelijk gemaakt door het relatief hoge niveau van de besparingen, die voor een groot deel onvrijwillig waren (inflatie ten gevolge van overheidsstekorten, expansie van bankcredieten, en importrestringeringen). In 1950 was de gemiddelde spaarquote 0,15. De financiering door middel van buitenlandse leningen was van ondergeschikte betekenis, maar zal in de toekomst waarschijnlijk van groter belang (moeten) worden.

De „Working Party” heeft veel aandacht en tijd besteed aan het verzamelen en bewerken van statistische gegevens. De 153 tabellen nemen meer bladzijden in beslag dan het eigenlijke rapport. Het is vreemd, dat de „Working Party” wel zegt, dat niet allé cijfers even betrouwbaar zijn, maar niet vermeldt voor welke tabellen deze reserve in het bijzonder geldt. Dat een zo grote hoeveelheid cijfermateriaal te verkrijgen was, moet voor een onderontwikkeld land als een uitzondering worden beschouwd. Het is waarschijnlijk te verklaren uit de reeds vrij grote economische ontwikkeling in Mexico, vergeleken met die in de meeste andere achtergebleven landen. Ook het nauwere contact met een hoogontwikkeld land, in casu de Verenigde Staten, is van betekenis voor de gehele Mexicaanse samenleving.

Volgens de door J. Baster voorgestelde terminologie ²⁾ zou men met betrekking tot Mexico veeleer moeten spreken van „economic growth” dan van „economic development”. Deze laatste term, die een min of meer revolutionaire maatschappelijke ommekeer impliceert, zou dan ook op het geval van Brits Guyana niet goed toepasselijk zijn.

²⁾ J. Baster: „Recent literature on the economic development of backward areas”. *The Quarterly Journal of Economics*, November 1954, blz. 602.

Het rapport dat de economische groei van Brits Guyana behandelt, sluit wat betreft opzet en inhoud volkomen aan bij het gebruikelijke patroon van de Wereldbank-rapporten. Het eerste deel („Main Report”) vermeldt de structuur van het voorgestelde vijfjarenplan en vat de voornaamste aanbevelingen samen; het tweede deel geeft de technische rapporten van de specialisten.

Brits Guyana, de westelijke buur van Suriname, heeft een oppervlakte van 215.000 km², of bijna zeven maal de oppervlakte van Nederland. Het aantal inwoners, vrijwel geheel afkomstig uit Voor-Indië en Afrika, werd in 1952 geschat op 450.000. In 1945 werd een enorme verdelgingsactie begonnen tegen de malariamug; ten gevolge hiervan daalde het sterftcijfer — van de menselijke bevolking, wel te verstaan — zeer sterk (vooral de zuigelingensterfte kwam op een veel lager niveau te liggen). Tezamen met een gestegen geboortecijfer bewerkte dit een stijging van het jaarlijkse groeipercentage van 1,5 pCt (in 1945) tot 2,8 pCt (in 1951)! Een hoog niveau van investeringen is nu vereist om de levensstandaard desondanks te verbeteren.

Het door de „Mission” voorgestelde vijfjarenplan beoogt een stijging van het nationale inkomen met 20 pCt te bewerken, wat neerkomt op een toeneming per hoofd der bevolking met 6 pCt (t/m 1958). Het investeringsplan is uiteraard gedetailleerd naar jaren en projecten; een samenvattend overzicht, vertoont het volgende beeld.

Totaal der van 1954 t/m 1958 te investeren bedragen

	in duizenden B.W.I. dollars a)	in pCt
Landbouw en veeteelt	24.487	37
Verkeer en vervoer	22.304	34
Bosbouw	2.280	4
Huisvesting, onderwijs e.d.	7.450	11
Energie	1.440	2
Overige openbare voorzieningen ..	6.050	9
Industrie	1.500	2
Studies en onderzoekingen	400	1
	65.911	100

a) B.W.I. \$ 1 = U.S. \$ 0,58 = f 2,22.

Het ontwikkelingsprogramma zal vrijwel geheel worden gefinancierd uit binnenlandse besparingen, waarvan B.W.I. \$ 41,8 mln voor rekening van de Overheid komt. Het resterende bedrag wordt verkregen uit nieuwe, nog te sluiten leningen, en uit schenkingen van het Verenigd Koninkrijk krachtens de „Colonial Development and Welfare Act”.

Het rapport is waardevol, en als informatie omtrent de economische toestand in Brits Guyana, en als bron van ideeën en wenken voor de Regering. Men kan de „Mission” evenwel een zekere oppervlakkigheid verwijten, vooral ten aanzien van de vraagzijde van de markt; dit tekort signaleerde ik ook bij de bespreking van het rapport betreffende Jamaica.

Evenals de voorgaande rapporten werden beide boeken voor de I.B.R.D. uitgegeven door „The Johns Hopkins Press”. De kwaliteit van de uitvoering is hoog; de prijs (voor een niet-Amerikaan) ook.

Rotterdam.

H. LINNEMANN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

De weekstaat van De Nederlandsche Bank per 7 Februari gaf enige opvallende verschuivingen te zien. Vnl. ten gevolge van de storting op de staatslening (f 410 mln excl. de inschrijving der Rijksfondsen) en anderzijds de vervroegde aflossing op de Wereldbank-

lening (ca f 192 mln) steeg het tegoed van de Schatkist bij de Centrale Bank tot f 671 mln. De goud- en deviezenvoorraad onderging vnl. in verband met laatstgenoemde factor een daling tot f 4.565 mln; dit bedrag evenaart inmiddels nog altijd bijv. het cijfer van begin December 1954.

In hoofdzaak doordat slechts ca f 40 mln schatkistpapier door de banken in betaling werd gegeven bij de storting op de staatslening, daalden de tegoeden der banken bij de Centrale Bank tot f 408 mln. Dit bedrag is grosso modo nog juist voldoende voor het momenteel geldende kaspercentage van 8 pCt. Niet duidelijk is voorts, waarom dit kaspercentage — naar door De Nederlandsche Bank reeds werd aangekondigd — met ingang van 22 Februari a.s. weer tot het vòòr 22 Januari jl. geldende niveau van 10 pCt zal worden teruggebracht.

Dat de Staat niet van zins is zijn overheersende positie op de geldmarkt prijs te geven, ook voor het geval het tij op deze markt eens mocht keren, blijkt wel uit de verhoging van het maximum renteloze tegoed van de Schatkist bij de Centrale Bank van f 15 mln tot f 150 mln, bij een onlangs door de Tweede Kamer aanvaard Wetsontwerp. De kans, dat de huidige fundamenteel zwakke positie der *geldgevers* — zij moeten gelaten afwachten, of de enige grote debiteur, het Rijk, van hen wil lenen, en zo ja, tegen welke condities — nog eens zou omslaan in een fundamenteel zwakke positie van de grote geldnemer, is hiermede verder verkleind. De mogelijkheid van voortzetting der goedkoopgeldpolitiek op de Nederlandse geldmarkt, ook onder andere omstandigheden dan de tegenwoordige, wordt hierdoor dienovereenkomstig vergroot.

De kapitaalmarkt.

De stemming op de aandelenmarkt vertoonde de afgelopen week, vnl. onder invloed van het aftreden van de Russische premier, een nogal wisselend beeld. De daling, die aanvankelijk optrad, en die overigens grotendeels aan verkopen van de beroepshandel werd toegeschreven, bleef van beperkte omvang en maakte in overeenstemming met het koersbeloop in Wallstreet, ten slotte zelfs voor een stijging plaats. Bereikte in Amsterdam het algemeen koersgemiddelde het tot dusverre geregistreerde maximum van 231,8 (11 Januari 1955) nog niet geheel, in New York werd weer een nieuw hoogterecord geboekt (Dow Jones Industrials 11 Februari 414,0 tegen 409,8 op 4 Februari jl.).

Marktwaarnemers wijzen er op, dat, gezien het feit, dat gunstig nieuws tot relatief grote koersstijgingen en ongunstig nieuws tot relatief kleine koersdalingen leidt, nog altijd van een haussemarkt sprake is. Zowel de technisch zeer sterke marktpositie hier te lande — o.a. door de aanwezigheid van grote onbelegde kapitalen, ontstaan door winstnemingen en daarmee gepaard gaande verkoop van internationale fondsen naar het buitenland — als ook de veel gekoesterde mening dat het niet tot een „shooting war” zal komen, maar dat wel de hoogconjunctuur door hoge en zelfs stijgende bewapeningsuitgaven gehandhaafd zal blijven, spelen hierbij een rol. De hoge opbrengst van de Rijksmiddelen (in 1954 f 900 mln boven de oorspronkelijke raming) onderstreept nog eens de sterke positie die de Staat ook in de niet risicodragende sfeer van de *kapitaalmarkt* inneemt. Hoe groter deze opbrengst, hoe geringer cet. par. de noodzaak voor het Rijk, om een beroep op deze markt te doen, en hoe groter de overheidszeggenschap over de leningscondities.

In dezelfde richting werkt de voortgaande, ja zelfs nog toenemende accumulatie van besparingen bij de institutionele beleggers. Een illustratie hiervan op spaarbankgebied wordt elders in dit blad gegeven. T.a.v. de levensverzekeringondernemingen kan worden gewezen op het totaalbedrag der in 1954 afgesloten levensverzekeringen af f 2.613 mln tegen f 2.320 mln in 1953. I.v.m. deze ontwikkeling staat reeds nu praktisch vast, dat de voorbelegging beschikbaar komende middelen in deze branche de komende jaren in progressieve mate zullen toenemen.

Aand. indexcijfers	4 Febr. 1955	11 Febr. 1955
Algemeen	227,3	230,3
Industrie	322,5	326,6
Petroleum	299,8	302,9
Scheepvaart	231,1	236,8
Banken	190,5	192,2
Indon. aand.	70,3	71,3
Aandelen		
Kon. Petroleum	545	550%
Unilever	365 $\frac{1}{4}$	369
Philips	325 $\frac{1}{2}$	329 $\frac{1}{4}$
A.K.U.	281 $\frac{1}{4}$	286 $\frac{1}{2}$
Kon. N. Hoogovens	276	285 $\frac{1}{2}$
Van Gelder Zn	271	275
H.A.L.	192	194
Amsterd. Rubber	113 $\frac{1}{2}$	114 $\frac{1}{4}$
H.V.A.	140	140%
Staatsfondsen		
2 $\frac{1}{2}$ pCt N.W.S.	79%	80
3-3 $\frac{1}{2}$ pCt 1947	100 $\frac{5}{16}$	100%
3 pCt Grootboek 1946	100 $\frac{3}{16}$	100%
3 pCt Dollarlening	96%	96%
Diverse obligaties		
3 $\frac{1}{2}$ pCt Gem. R'dam 1937 VI ...	102 $\frac{1}{4}$	102 $\frac{1}{4}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt Bkv. Ned. Gem. 1954 II/III	99%	99%
3 $\frac{1}{2}$ pCt Philips 1948	102 $\frac{3}{4}$	102
3 $\frac{1}{2}$ pCt Westl. Hyp. Bank	99%	99%

J. C. BREZET.

RECENTE ECONOMISCHE PUBLICATIES

- David A. Alhadeff: Monopoly and competition in banking.* Berkeley 1954, 263 blz., f 19,35.
The main purpose of this study is to examine existing banking markets from a market structure viewpoint and to observe how (or whether) banking markets and banking structures have been affected by banking concentration in the form of giant branch banking.
- F. Baudhuin: Codes économique et financier.* 2e edit. Législation étrangère 1954, 1.120 blz., f 82,—.
- B. H. Beckhart: Banking systems. A definitive comparison and authoritative account of the banking systems of sixteen countries.* N.Y. 1954, 934 blz., f 55,50.
- D. C. Breedveld: Enige beschouwingen over de recente ontwikkelingen in de Europese betalingsunie.* Haarlem 1954, 39 blz., f 1,80.
- J. B. Dirlam and A. E. Kahn: Fair competition; the law and economics of Antitrust policy.* Ithaca, N.Y. 1954, 318 blz., f 19,35. A summary of a new approach to antitrust legislation which would ask the question „Is fair competition workable?“ Attention is focused on the decision of the last 15 years.
- D. Granick: Management of the industrial firm in the U.S.S.R.* Oxford. U.P. 1954, 362 blz., f 22,50.
- W. W. Ikonnikow: Geld- und Kreditwesen in der Ud.S.S.R.* Berlin 1954, 464 blz., f 15,45.
- Die Integration des Europäischen Westens.* Vorträge von Karl Brunner, Ludwig Erhard und Paul Ruegger. St Gallen 1954, 157 blz., f 14,10.

Voor

VRAAG OF AANBOD

op het gebied van

Kantoorbehoeften

Brandkasten

Machines

Apparaten

Fabrieks- en

kantoorgebouwen

Industrieterrèinen

enz. enz.

is een annonce in „Economisch-
Statistische Berichten“ de meest
aangewezen weg.

NAAMLooZE VENNOOTSCHAP
HOUTHANDEL voorheen WILLIAM PONT
gevestigd te Zaandam.

UITGIFTE van

f. 1.755.000.— gewone aandelen
aan toonder, in stukken van f 650.—
nominaal, ten volle delende in de resultaten van het boekjaar
1955 en van de volgende boekjaren.

De ondergetekende bericht, dat zij de inschrijving op bovenvermelde aandelen, uitsluitend voor houders van claims van gewone en cumulatief preferente aandelen, bij haar kantoren te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Zaandam openstelt op

VRIJDAG, 18 FEBRUARI 1955

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 100 pCt.

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 9 Februari 1955.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten alsmede - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten en van het jaarverslag over het boekjaar 1953 zijn bij de inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Amsterdam, 9 Februari 1955.

- G. Katona, L. R. Klein, J. B. Lansing, J. N. Morgan: *Contributions of survey methods to economics*. Columbia Univ. Press 1954, 269 blz., f 21,50.
- K. K. Kurihara: *Post Keynesian Economics*. Essays by 17 economists, each using Keynes „General theory” as a frame of reference. 1954, 460 blz., f 35,55.
- K. C. Lewin: *De bestaanszekerheid van de middenstand*. Leiden 1954, 96 blz., f 2,25.
- P. Mendès-France et G. Ardant: *La science économique et l'action*. Unesco-uitgave 1954, 229 blz., f 6,60.
- Dr J. W. G. Offergeld: *De Amerikaanse conjunctuur en het Nederlandse bedrijfsleven*. Leiden 1954, 64 blz., f 2,25.
- Dr J. M. Pieters: *Hulp aan de onderontwikkelde gebieden*. Diesrede Tilburg. Leiden 1954, 27 blz., f 1,35.
- R. Richter: *Das Konkurrenzproblem im Oligopol*. Berlin 1954, 112 blz., f 8,70. Die Untersuchung geht von dem Zentralproblem aus, dass im Oligopol die Gewinnhöhe eines einzelnen Anbieters nicht von ihm allein bestimmt wird, sondern durch die Dispositionen sämtlicher Konkurrenten.
- L. C. Robbins: *The economist in the twentieth century, and other lectures in political economy*. London 1954, 235 blz., f 10,25.
- K. W. Rothschild: *The theory of wages*. Oxford 1954, 177 blz., f 11,40.
- Schassmann W.: *Die Zahlungsbilanzschwierigkeiten Westeuropas nach dem 2 Weltkrieg, insbesondere gegenüber den U.S.A.* St Gallen 1954, 205 blz., f 14,20.
- H. Theil: *Linear aggregation of economic relations*. Amsterdam 1954, 205 blz., f 18,—.
- Dorothy Woodman: *The republic Indonesia*. London 1954, f 18,—.
- O. Angehrn: *Unternehmer und betriebliche Marktforschung*. St Gallen 1954, 193 blz., f 18,65.
- Ir T. J. Bezemer: *De bijdrage der integratie tot grotere doelmatigheid*. Intreerede Rotterdam. Leiden 1955, 23 blz., f 1,35.
- J. D. Glover: *The attack on big business*. Boston 1954, 391 blz., f 17,20. A survey of the criticisms that have been made of big business; the attacks on economic grounds, the social and political criticisms, the criticism advanced on ethical and moral grounds.

Abonneert U op

De Economist

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
A. M. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. F. de Vries,
Prof. J. Zijlstra.

Abonnementsprijs f 22.50;
fr. p. post f 23.60; voor studenten f 19.—; fr. per post f 20.10.

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

De Erven
F. Bohn te Haarlem

Overleg met de Bank

alvorens financiële risico's te aanvaarden, welke U niet direct kunt overzien. Wij verstrekken U handelsinlichtingen en informaties uit binnen- en buitenland en adviseren U bij het kiezen van de juiste vorm voor de financiële afwikkeling van Uw transacties. Aldus dragen wij er toe bij Uw risico's te beperken en Uw resultaten te vergroten.

DE TWENTSCHE BANK

Uw financiële raadsman